



כתב-עת

עיון ומחקר

הפסיכולוגיה של סיפור-החבורה

מאת : רמי ברגיורא

א. סיפור החבורה האהוב כל כך על הקוראים במחצית השניה של שנות ביה"ס, מדגים לפנינו תופעה פסיכולוגית-ספרותית מעניינת: כיצד סיפור-הגיבורי לבני הגיל הרך והצעיר, מתגלגל בסיפור החבורה ומתאים עצמו לצרכים הנפשיים של הילד הקרב לסף ההתבגרות. המתכונת של סיפור הגיבור עניינה בהצלחתו של צעיר להגיע להישגים משמעותיים למרות סכנות ואויבים המתנכלים לו. את האויב מגלמות בדרך כלל דמויות מבוגרות רעות, כגון מכשפה או קוסם רע ולפעמים דמויות כגון אחים, אחיות או מתמודדים אחרים במירוץ להישג הנכסף. ההישג בסופו של סיפור-הגיבור, עניינו בדרך כלל חשיפת אוצר גנוז או זכיה במעמד רם כגון נישואים עם בית-המלכות ומתוך כך נטילת-השלטון. לפעמים עומדים לו, לגיבור הצעיר, כוחותיו ואומץ לבו בלבד, ולפעמים מצטרפים אליו גמדים טובים או דמויות מיטיבות כגון פייה או קוסם.

סיפור-הגיבור מדבר אל לבם של הקוראים הצעירים, מתוך שהוא עשוי במתכונתם של רחשי הלב והמשאלות האדיפליים החותרים לזכיה בלעדית באהבת אחד ההורים, אהבה שערכה רב ביותר. דרך הזמיון המובילה להישג זה רצופה פחדים מפני סכנות ואויבים. הפחדים האלה מוגברים בשל הרגשתו של הילד בקוצר יכולתו וחולשתו מול מתחריו רבי-הכח. יוצא איפוא, כי סיפור-הגיבור אומר לקוראים הצעירים: משאלה זאת הכמוסה בלבכם, הנה היא מתגשמת. סלמה פרייברג, מתארת במאמרה "סיפורים של גילוי האוצר הנסתר" (בשנתון מס. 9 של המחקר הפסיכואנליטי של הילד, הוצאת אימגו לונדון, 1954), איך גילתה תאימות מפתיעה בין

1. סיפור שבמרכז עלילתו עומד גיבור, ייקרא להלן סיפור-גיבור.
2. סיפור שבמרכז עלילתו עומדת חבורה, ייקרא להלן סיפור-חבורה.

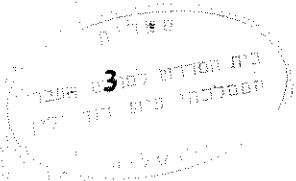
קרן בית הנשיא משרד החינוך והתרבות עיריית ירושלים — המחלקה לחינוך
המרכז לספרות ילדים

המערכת: גרשון ברגסון (יו"ר), ד"ר מנוחה גלבווע, חוה ויזל, אלכס זהבי,
ד"ר אסתר טרסי, פנינה קרון (מזכירה)

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

בסיוע הקרן לזכרה של ליבי ברקסון ארה"ב

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ, ירושלים



סיפורי-הגיבור ובין דמיונותיהם של ילדים שהיו בטיפולה. דמיונות אלה קדמו ליצירה הספרותית, והם המסבירים לנו את קסמו ומשיכתו של הסיפור התפור לפי מידת התכנים הנפשיים.

ב. השינויים הפסיכולוגיים החלים בשנות ביה"ס הראשונות הם רבי חשיבות; נתבונן עליהם מתוך אספקלריה של סיפורי הילדים.

אם הנוף האופייני של סיפור לגיל הרך הוא רווי קסם וכוחות על-טבעיים, מתר-חשים בו אירועים קיצוניים, המטלטלים את הציפיות בין סכנות מוות ובין אושר אין קץ — הרי בסיפור-החבורה הנוף הוא בדרך כלל אזרחי ומן הישוב, ובמקום כוחות על-טבעיים פועלים השכל ואירועים מתקבלים על הדעת, והסוף הטוב איננו עוד בחוג חצר המלכות, כי אם בתחום הסיפוק האזרחי שבהצטיינות ובניצחון על הרע.

הבדלים אלה מייצגים יפה את המעבר משליטה יחסית של הדמיונות — להש-תלטות החשיבה ההגיונית וההתחשבות בסדרי העולם המקובלים. אנו רואים גם את ההחלשות של המשאלות האדיפליות, אשר כאילו יורדות למחתרת עד שתבואנה במידה ידועה לפורקן בהתאהבויות מחוץ למשפחה בזמן ההתבגרות. ואמנם, סיפורי-החבורה נטולים בד"כ מתח אירוטי. בסיפור-החבורה יוצאים ילדים למבצעים, כאשר החוק והאידיאל החברתי הוא בן-בריתם, ואילו בסיפור-הגיבור של הגיל הרך נאבק הצעיר נגד כל סדרי העולם. הבדל זה מייצג את ההזדהות ההולכת וגוברת של ילד בגיל ביה"ס עם עולם המבוגרים ועם חוקיו; בגיל הגן השיאו אותו משאלות לבו החזקות לחשוב, כי הוא צריך להפר את סדרו של העולם על מנת לזכות במה שהוא משתוקק: את עצמו, את הילד הרך להפוך למבוגר רב עצמה, את היריב המבוגר להחליש ולנצח, ומתוך כך להשיג לעצמו את הלא-ידיאלי: את ההורה האהוב שהיה עד כה בשליטת הורה מבוגר אחר!

האידיאה האדיפלית ממשיכה להיות המניע הנסתר של הסיפור, אבל הפסיכ-לוגיה של הקורא בגיל החביון המאוחר איננה סובלת עוד סיפור אדיפאלי ישיר ושקוף כדוגמת לכלוכית.

נראה כיצד אמצעיו של סיפור החבורה משרתים את ההסוואה של האידיאה האדיפאלית ומתאימים את הסיפור לטבעו הזמני החדש של הקורא.

ג. לסיפור-החבורה אופיינית ראשית כל החבורה, להבדיל מן הגיבור הבודד. ל"חבורה" כמה וכמה מעלות טובות עבור הקורא בן גיל החביון. ראשית, פירושה ילד רב עצמה וכוח, לפי שריבוי פירושו חיזוק והדגשה. בלשונו של החלום הכפלת דמות או הופעת כמה דמויות מאותו סוג, פירושה שיש לפנינו הדגשה והעצמה של הרעיון המגולם ע"י הדמות ביחידותה. קוראנו אינו יכול עוד, שתתקבל על דעתו דמות של ילד קטן המנצח נוכל מבוגר בדריקרב, מתוך התעצמות של דמיון וכוחות קסם; לעומת זאת, הוא מקבל את הרעיון של "ילד מוכפל ורב עצמה" המאגף

ומכתר את הנוכל מכל רוחות השמים בדמותם ובצלמם של בני החבורה, והמה כידוע — משלושה ועד עשרה, הכל ע"פ דמיונו של הסופר.

החבורה גם מייצגת את העניין ההולך וגובר בחברת-השווים, בבני הגיל הזה בעולם המתקדם ביניהם, והיא גם מקחה את העוקץ האדיפלי האנואיסטי: שמא תעלה על דעתך רביעיה זוכה בבת המלך? וכיצד יתחלקו בה?

מבחינה ספרותית החבורה היא גן עדן לאפשרויות ספרותיות של עיצוב טיפוסים שונים והאינטראקציות שביניהם, הכל לפי כוחו של הסופר. אינטראקציות אלה, שבחלקן הן בעלות גוון הומוריסטי, מאפשרות הפוגה קומית במתח הדרמטי הנע בין פחד הכשלון ותקוות הנצחון.

ד. נראה, איפוא, כי סיפור החבורה, על אף ההבדלים הרבים בינו לבין סיפור הגיבור, אינו אלא תחפושת מותאמת לגיל החביון עבור אותה הגשמה ספרותית של משאלה אדיפלית ישנה.

לא יתכן סיפור-חבורה ללא דמויות רעות (מרגל, נוכל, גנבים, אויבי המולדת וכיו"ב) הרוחשות רע לילדים. דמויות אלה הן המשכן של הדמויות הרעות והמסור-כנות המופיעות בסיפור-הגיבור. הסיטואציות המסוכנות בסיפור החבורה (הילדים בשבי, או נתונים באופן זמני בשליטת האיש הרע כאשר סכנה גדולה מרחפת עליהם) זהות במהותן לסיטואציות המסוכנות שבסיפור הגיבור (הצעיר בשליטת כישוף רע או סובל מעינויים ע"י הדמות הרעה).

ההישג הנכסף החותם את העלילה איננו מושג ללא התגברות וניצחון על הדמויות הרעות. יש לפנינו דוגמא של סובלימציה ואיזורח (ציוויליזציה) של המשאלות הילדותיות הקמאיות אשר באות לידי סיפוק לקראת סיום הסיפור. יכולת דחיית הסיפוק המצומצמת של הילד הרך מתבטאת, בצד יכולת הריכוז המצומצמת, באורכו של סיפור-הגיבור שהוא תמציתי וקצר. בסיפור החבורה, שהוא הרבה יותר ארוך, באה לידי ביטוי יכולת מוגברת לשאת מתח ולהשהות את הסיפוק. אבל בשני המק-רים סוף דבר, שהמשאלה באה על סיפוקה. רק מאוחר יותר, ברומן הנקרא בהת-בגרות ובבגרות, יכולה העלילה להסתיים בכשלון המאוויים ובאכזבה, והאידיאה האדיפלית יכולה אז לשוב ולהופיע במתכונת המפורסמת של סיפור המשולש: שני גיבורים בני אותו מין מתחרים על אהבת בן המין האחר.

סיפור-החבורה, שהוא טיפוסי לגיל החביון בלבד ואיננו מבוקש בגילים אחרים, יש בו תחרות שהיסוד האירוטי חסר בה, והיא מועתקת לספירה של נצחון הטוב על הרע.

בעיקרו של דבר, לפנינו שוב סיפור-גיבור כאשר הגיבור הוא החבורה עצמה.

ה. לסיפור החבורה צד נוסף המעורר ענין. לעיתים הריהו כמין סיפור בלש, בו עולות במהלך העלילה השערות שונות בנוגע לזהותו ולמניעיו של הנוכל. ההשערות המתגלות כבלתי-מתאימות נופלות זו אחר זו, עד שלקראת הסיום נבנית ההשערה

דמויות

אחד מאנשי בראשית

לאליעזר שמאלי בן השבעים וחמש

מאת : אוריאל אופק

ברשות העורך וברשות הקוראים, אפתח הפעם את דברי בנעימה אישית.

ארבעים שנה בדיוק חלפו מאז אותו יום אביבי שטוף-שמש; ואני — נער כבן עשר — יצאתי מצריף הספרייה שנפתחה אותו שבוע בשכונת ילדותי הקטנה. אחזתי בידי ספר שזה אך הופיע, ואשר ריחות הדפוס והדבק נדפו עדיין מבין דפיו. ועודי הולך יחף בדרך-העפר, פתחתי את הספר והתחלתי קורא את שורותיו הראשונות:

הבוקר הקיצוני בשמחה: שנת-הלימודים החדשה החלה! מיהרתי לבית-הספר. ב-אולם הגדול עמדו שולחנות קטנים אחדים ולידם ישבו הנורים לבושי חג, מוכנים ומזומנים לקבלת התלמידים. — "שלום, תמר!" — קיבל מורנו דב את פני בשמחה... ניגשתי אל שולחנו...

אף-על-פי שהזרתי וקראתי מאז עוד פעמים רבות שורות אלה ואת הספר כולו, עדיין שמורה בלבי אותה התפעמות-בראשית בלתי-נשכחת שהעניקה לי הקריאה בספר זה — הלא הוא "בני היורה"

לאליעזר שמאלי. אותם פרקים פשוטי ניב וספוגי אמת על ההווי המיוחד בבית-החינוך, יחסי מורים ותלמידים, אותו שילוב הרמוני של עבודה ולימודים, אותה שימחת-עניים טבעית —



הטובה ביותר, בעזרתה נלכדת הדמות הרעה. בצורה חלשה יותר ופחות מתוחכמת של המוטיב הבלשי — המרדף אחר הנוכל, אנו נפגשים בסיפור החבורה, בו ברור מראש מי הוא הנוכל, אלא שהוא נעלם ומתחמק מדי פעם מן הרודפים אחריו. הצורה הקמאית של סיפור הבלש מתקיימת כבר בסיפור-הגיבור הישן-נושן, בו ישנם פיענוח הסוד או הענשת הרשע, שהם האבטיפוס של סיפור הבלש למבוגרים, שהרי מתוך פיענוח הסוד יבוא הרשע על עונשו.

לקורא הבלש יש הזדמנות ליהנות מהשלכה של רגשות מצפוניים מעיקים מתוך עולמו הפנימי — החוצה אל העולם, ולאכות מתוך כך בהקלה נפשית. ובאמת, נוח יותר לקורא להיות עסוק בפושעים ונוכלים המסתובבים ברחוב ודינם להילכד, מאשר לפשפש בתוך עצמו ולהרגיש במשאלות שאין המצפון מתירן; נוח יותר להציב ידו על האחר ולקרוא "תפשו, גנב!" מאשר להיפגש עם הגנב שבפנים.

לנוכל זה מסיפור החבורה אף מעלה נוספת עבור הקורא הצעיר: כיוון שברור, כי הוא דמות רעה וראוי לעונש, יש בזה הכשר לפריקת תוקפנות כלפיו.

הבדל דק קיים לפעמים בין התעללות ובין עשיית משפט צדק; ההבדל הוא בהבנה אם הקרבן חף מפשע, או מוסכם שהנענש חטא. קיימות משאלות של פריקת תוקפנות והתעללות אצל ילדים בגיל התיכון, אשר ויליאם גולדינג היטיב לתארן בספרו למבוגרים "בעל זבוב".

הקורא הצעיר בסיפור החבורה איננו סובל, כמוכּוּן, פורקן ישיר ובלתי מסווה של רחשי לב כאלה, ועל-כן רשעתו של הרשע עוזרת לו, לקורא, להפרע ממנו מתוך מצפון טוב והזדהות עם גיבור החבורה.

כל אלה כבשו את ליבי ואת לב חברי. הרגשנו כאילו עלינו אנו מספרים פרקים אלה. היה זה, אולי, הספר הראשון, שתיאר את עולמם של ילדי הארץ, החלוצים, אותם צפרים, ששמאלי העניק להם שם מקסים כליכך — בני הירדה. ספר זה היה "הלב" שלנו, ואין כמעט ספק בליבי, ששמאלי אמנם הושפע מספר זה של דה-אמיציס, בשעה שכתב את יומנה של תמרי. זו היתה היכרות ראשונה שלי עם יצירתו של שמאלי, ומאז נקשרה נפשי אל אליעזר שמאלי — הסופר, המחנך, האדם.

מאוקראינה אל הגליל

עברו עשרים שנה מאז אותו יום אביבי — ובוקר אחד עליתי אל ביתו הקטן של שמאלי, שנמצא (אז) בשיפולי כפר-מל"ל, לשמוע מפיו 'סודות' על חייו וכתבתו. שעות ארוכות וקסומות ישבתי בחצר ביתו, בין עצי רימון וגוויאבה ותפוח, שיצרה יחד מעין סוכה טבעית מלבבת. עיני סקרו אותו גן-עדן קסום, שהסופר-המורה טיפח בעשר אצבעותיו, אזני קלטו את סיפורי הזכרונות הקולחים מפיו וידי רשמה:

"נולדתי בראשית המאה: בעיירה הקטנה רוזישטשה שבפלך ווהלין (אוקראינה) — בן-זקונים במשפחה בת אחד-עשר ילדים. את הנטיה לכתובה ירשתי, כנראה, מאבא, שחרו שירים לחתונות, היטיב לספר סיפורים וזכה לכינוי 'אברהמל מספר המעשיות', ואת האהבה לטבע ירשתי מאמי. בשיפולי העיירה היה לנו שטח-אדמה גדול, שאמא עיבדה אותו כמו ידיה; ואני הייתי נכרד אחריה, מנסה לעזור לה בגידול ירקות ושומע מפיה שיעורים ראשונים בתורת החי והצומח... בגיל עשר בערך התחלתי כותב בסתר. שעות ארוכות הייתי יושב על פסל קטן, בין ענפי הערבה שבגינתנו, שוכח עולם ומלואו ומעלה על הנייר חרוזים על הטבע, הציפורים, ארץ-ישראל... בשנה השש-עשרה לחייו קם פתאום הגער אליעזר, נוטש את ביתו והולך ללמוד בישיבת אודיסה. "לא אמרתי שלום לאיש", הוא נזכר, "פשוט — הסתלקתי מן הבית". שם, באודיסה, עברו עליו ימי רעב, אך גם שעות של התרוממות-רוח וספיגת תורה. "יום אחד ישבתי על שפת-הים ולמדתי", סיפר לי, "הייתי רעב, והדייגים כיבדו אותי בדגים ובבצל. אז כתבתי סיפור ושמו 'על שפת-הים באודסה', ומורי יום טוב הלמן [ממתרגמיו הראשונים של "הלב" לעברית], קרא אותו באזני הכיתה. רעדתי כולי מאימת הביקורת, אך לאחר שסיים את הקריאה פסק הלמן: מובטחני שרפ לייזר יהיה סופר בישראל..."

1. כ"ה שנה אחרי "בני הירדה" נדפס יומן רב הצלחה שני של תלמידה בשם תמר, הלא הוא "דפי תמר" לדבורה עומר. "אני גדלתי על ספרי שמאלי". אמרה לי מחברת "דפי תמר". כלום קיים קשר תת-הכרתי בין שני השמות?
2. תאריך-הולדתו המדויק של שמאלי שנוי במחלוקת: תחילה רשמתי מפיו ט"ו באב תרס"א; בגלויה ששיגר לי רשם 15.8.1901 (ל' באב). לפי מקור אחר הוא נולד בין פורים לפסח.
3. על שנות-ילדות אלה חיבר שמאלי מחרזות אוטוביוגרפיות מרנינה בשם "סיפורים וציפורים", הנדפסת לאחרונה ב"הארץ שלנו".

לאחר שהייה של שנתיים באודסה מצטרף העלם אליעזר בן ה"ח לקבוצת חלוצים ועולה לארץ-ישראל. השנה — 1920, והוא בא לירושלים, ללמוד בבית-המדרש למורים בבית-הכרם. "או התחילו שלוש שנים של אור בחיי", מגלה לי שמאלי בהתרפקות נוסטאלגית, "כסף לא היה, כמעט התעלפנו מרעב, עבדנו בכבישים — אך למדנו, טיילנו והיינו מאושרים". באהבה מהולה בהערצה הוא מספר לי על מוריו בסמינר — דוד ילון, אביזוהר, אידלסון, הראובני ואחרים — "מורים בחסד עליון. הם פקחו את עינינו, הורו לנו איך לחבב על הילד את הארץ, את הטבע, את התנ"ך". ולאחר שסיים את לימודיו עלה המורה הצעיר לגליל, ללמד את ילדי השומרים.

"בכפר-גלעדי מצאתי ילדי טבע במלוא מובן המלה", סיפר לי שמאלי, "הילדים הכירו את הטבע, חיו אותו, אהבו אותו. התבוננתי בהם, סקרתי את הגוף הפראי שנשקף מחלון חדרי ואמרתי בלבי: הנה, לזה אני זקוק! בשעות הערב היה בא אל הדרי אלכסנדר זייד ומספר לי על ילדותו וקורותיו בארץ. אז עודדתי אותו להעלות את זכרונותיו על הכתב — וזה היה היסוד ליומנו (שאותו ערכתי בימים אלה במהדורה מתודשת, בשם "לפנות בוקר"). היתה לי בכפר-גלעדי כיתה בת חמישה-עשר ילדים שגידלו הכל, מעקרבים ועד המורים, ובחדר נמצא ארגז ובו ספרי-קריאה אחדים בשביל התלמידים. יום אחד עמדתי ליד ה'ספריה' הדלה הזאת והחלפתי ספרים לתלמידים. פחאום התפרץ גיורא, בנו בן האחת-עשרה של זייד, וקרא בכעס מהול בדמעות: 'מה? עוד פעם סיפורים על חנוונים ומלמדים? לא רוצה!'

ניסיתי להסביר לו כי אין לנו ספרים אחרים לילדים, אבל הוא לא קיבל הסברי זה וטען: 'אבא שלי מספר לך בכל ערב. למה אתה לא כותב מה שהוא מספר לך?' שמעתי — וחשבתי בלבי: הילד צודק... ואו, כל אותו לילה, ישבתי אל השולחן לאור העששית וכתבתי את הסיפור 'השומר וסוסתו' ששמעתי מפיו זייד. ולמחרת בבוקר נכנסתי לכיתה ואמרתי לילדים: אל תוציאו מחברות. היום אקרא לכם סיפור. אני קראתי — והם הקשיבו בדממה ובעיניים נוצצות. ואחרי שסיימתי קם גיורא ואמר: 'הנה, סיפורים כאלה אנחנו אוהבים!'

סיפורים לבני הירדה

זו היתה ראשית דרכו הספרותית — דרך שפתחה תקופה חדשה בספרות-הילדים שלנו: לראשונה קיבלו ילדי הארץ סיפורים מהווי חייהם שלהם ומחיי הוריהם, השומרים והחלוצים. למען הדיוק ה'היסטורי' יצויין, כי נסיונותיו הספרותיים הראשונים של שמאלי בארץ-ישראל היו בשדה השירה דווקא, ובסומק של מבוכה הוא מגלה לי, כי ביפורי שיריו נשלחו שלא בדיעתו לעלון הגימנסיה "הרצליה" ונדפסו שם. אבל אם נתעלם מ'חטאות-נעורים' אלה, נציין כי סיפורו

4. על שנות-לימודיו בסמינר חיבר שמאלי סידרת סיפורים אוטוביוגרפיים רבת-עיניין, הנדפסת לאחרונה ב"דבר לילדים".
5. סיפור זה נכלל בקובץ "אור בגליל" בשם "אדם ובהמה".
6. סיפורים ראשונים מהווי הארץ חיברה עוד חמדה בן-יהודה ("מחיי הילדים בארץ ישראל", וארשה 1903), אבל הם נועדו בעיקר לילדי הגולה.

הראשון נדפס לפני חמישים שנה בדיוק בקובץ הספרותי-המדעי "עומר", שיצא בהוצאת "קופת הספר" בעריכת אשר ברש. היה זה הסיפור הפאסטוראלי החינני "הרועה הנאמן", הפותח בשורות 'קלאסיות' אלה:

הכל מודים: עמוס נולד להיות רועה! עוד בהיותו תינוק נתגלו בו סימנים אלה: סבלנות, שקט ואהבה לצאן. ימים שלמים היה יושב במכלאה ומשחק בטלאים ובגדיים. מאכילם מפתו ומשקם מכוסו. חברי הקבוצה ניבאו: עתיד זה להיות רועה צאן...

ומאז "הרועה הנאמן" ועד היום נשאר שמאלי נאמן ליעוד הספרותי שבהר לעצמו: לספר לילדי ארץ-ישראל על החיים המתחדשים במולדת. בעידודו ובהדרכתו של עורכו הראשון, אשר ברש, פירסם בסידרת "קופת הספר" סיפורים נוספים באותו ז'אנר — "לרגלי הרמון", "עקרבים", "הנער אמיץ הלב" ועוד. רוח חדשה, רוח רעננה החלה מנערת את אבקה השנים מעל הסיפורת העברית לילדים.

מכפר-גלעדי ירד שמאלי ללמד את ילדיהם של פועלי נשר וכפר-יחזקאל. גופי העמק החדשים שימשו לו רקע לסיפוריו הבאים. "מסעי אלה בשנות העשרים היו לי כמו טיול בשדה-יהלומים", אמר לי בשפתו הציורית, "כל מה שצריך הייתי לעשות זה להרים אבן, למרק אותה מעט — והנה בידי סיפורי-יהלום חדש..."

ואז, בעת טיול עם תלמידיו אל יערות שייך-אבריק, פגש המורה-הסופר שוב בשומר המתבודד אלכסנדר זייד, שבא לבנות שם את ביתו החדש. פגישה מחודשת זו היא שהעניקה לו את ההשראה לכתיבת ספרו הידוע ביותר (ואולי גם המעולה ביותר) — "אנשי בראשית". וכדרכו בקודש קרא גם הפעם את הפרקים הראשונים באוזני תלמידיו, כשהוא בודק את תגובותיהם, מקשיב להערותיהם — ומתקן על פיהן. וכשעבר אחר-כך ללמד בבית-החינוך לילדי העובדים בתל-אביב — אותו מוסד חינוכי-פעלתי המוקף חולות נודדים, שהיה מבשרו של בית-הספר הפתוח — המשיך שמאלי בכתיבת הפרקים הבאים של "אנשי בראשית" ובקריאתם באוזני תלמידיו. ימי ההוראה שלו בבית-החינוך שימשו גם רקע והשראה לספרו הבא של שמאלי — "בני היורה".

לפני שמונה שנים שקדתי על עריכתה של מהדורה מחודשת של "בני היורה"; ומשמעתי כי יצחק רבין (שהיה אז רמטכ"ל) היה מתלמידיו של שמאלי בכיתת "בני היורה", סרתי אליו, לשמוע מפיו זכרונות וחוויות משנות לימודי בבית-החינוך, שלא היה אז אלא צריף גדול ואפור, שעמד בתוך בקעה מוקפת גבעות-חול. ורבין סיפר ברצונו.

7. ספריית "קופת הספר" מס' 100. בקובץ חגיגי זה נדפסו גם משירי הילדים של ביאליק ופיקמן, מסיפוריהם של מ"י ברדיצ'בסקי ואז"ר. ועוד.
8. פרק מקיף על אופן כתיבת "אנשי בראשית" ראה בספרי "משלגיה ועד אמיל", עמ' 159—171. ("התלם נפתח מחדש").
9. דבריו אלה של יצחק רבין נדפסו בפרק-מבוא שנוסף למהדורה האחרונה של "בני היורה" (1969), ומוב-אים בחוברת זו.

שלשלת-הזהב הציונית

עשיר ורבגוני הוא יבולו הספרותי של אליעזר שמאלי — רומאן לנוער וביוגראפיה, קבצי סיפורים ופרקי טבע, ספרי עיון ולימוד. ובכל-זאת קיים מכה משותף ברור למכלול רבגוני זה; וכבר עמד על כך מנחם רגב, שכתב בצדק: "עיון במכלול יצירתו של שמאלי מביאנו לידי מסקנה, שבעצם כל יצירותיו אינן אלא חולייה בשרשרת אחת, באפוס אחד, שאפשר לכנותו בשם 'מגילת החיים בארץ-ישראל המתחדשת'".¹⁰ ולערכי ציונות אלה, במובנו הנעלה של המושג, נתמזגו גם ערכים אנושיים, כפי שכתב גרשון ברגסון:¹¹ "שמאלי שייך ליחידים שחדרו לתחום יחסי תלמיד-תלמיד, תיארו אותם, סיפרו עליהם בפשטות, בכנות, בריאליות, מתוך העזה לא להסתיר מאומה".

צוין לעיל, כי "אנשי בראשית" הוא ספרו הגדול הראשון והידוע ביותר של שמאלי. ובכל-זאת, אין ספק לדעתי, כי עיקר כוחו וכשרונו של המספר בא לגילוי בסיפוריו הקצרים דווקא — אותם מאות סיפורים, שנדפסו ב"דבר לילדים" החל בגיליונו הראשון (סוכות תרצ"ב) ועד היום, וכן בחוברות ובבטאוני ילדים ונוער אחרים, ואשר כונסו במניין ספרים כובשי לב:

"אור בגליל" (מהדורה א: 1939) — סיפורים של שומרים ותיקים על כיבוש השמירה, ראשית ההתיישבות בגליל וצמיחתו של דור חדש בארץ.

"בין הרמון וגלבוט" (1946) — 20 סיפורים ואגדות על ילדים, צמחים ובעלי-חיים בימים ההם (דבורה הנביאה והסנוניות) ובזמן הזה (אורי והשלוים).

"בין שקיעה לזריחה" (1946) — י"ז מעשים והתרחשויות שאירעו בין שקיעת הגולה (הווי העיירה) ועד זריחת הגאולה (עליית מעפילים).

"לילה במשולב" (1950) — סיפורי מלחמת הקוממיות, גבורה והקרבה, שכול ואהבת מולדת. ומן המלחמה אל —

"כיסופי גאולה" (1962) — כ"כ סיפורים על שיבת ציון, מאת עליית החלוצים הראשונים ועד מרבד הקסמים וימי המעברות.

"אל המבוע" (1962) — כ"ז אגדות וסיפורים מן העבר והווה, המוקדשים ברובם לברכת האדמה. "בקצה הזרת" (תשכ"ב) — י"ז סיפורים הכתובים בגוף ראשון והמספרים על הווי יום-יום בישראל החדשה ולבטי קליטתם של עולים.

"על הוט של חפר" (1970) — כ"ב סיפורים, ששולבו בהם גבורות הימים ההם והזמן הזה — מאגדת הר-המסרק ועד הילד שהיה לרמטכ"ל.

היה זה טבעי, אפוא, כי משהחליטה ועדת-השופטים לפרס-ישראל בשנת תשי"ז להעניק פרס ממלכתי זה לספרות עברית (ספרות ילדים ונוער) יהיה תתן-הפרס אליעזר שמאלי ולא אחר. וכל מי שהאזין לנימוקיהם התמציתיים והקולעים של השופטים — אי אפשר היה לו שלא יאמר אמון לבחירה זו:

10. "דבר", 20 באוגוסט 1971.
11. "שלושה דורות בספרות-הילדים שלנו", ג. ברגסון, הוצ' יסוד, עמ' 200.
12. בשערי-הספר נדפס בטעות: "בין זריחה לשקיעה".

"עשרות שנים — כתבו השופטים — הוא מהלך בדרכי הארץ ושביליה, והוא מביט בנויה, מתבונן בנופה ומסתכל בתושביה; וכל שהוא רואה — בעין טובה הוא רואה, עין אמן; ובלשון יפה וברורה, נמלצת מעט אך נמרצת, הוא מוסר לקורא הצעיר ממראה עיניו ומספר לו על הנעשה ונוצר בזמן הזה, ועל שנתרחש בו בעבר הקרוב... ארוכה ורבגונית שורת הדמויות שתיאר, ובכולן גילה את הטוב, הבריא והמתנחך, בכלום חשף את נקודת המוקד היהודית. כל מה שיצא מתחת עטו הנאמן חתום בחותם האמת."

אור חדש

למקרא נימוקים אלה אפשר היה לחשוב: הפרס ניתן לסופר על מפעל-חיים החותם עשרות שנים של יצירה. אך לא איש כשמאלי יבחר לנוח על זר-הדפנה של הפרס הממלכתי; שכן, דווקא בשנים האחרונות מפכה יצירתו כמעייין המתגבר, והוא מתגלה לנו באור חדש.

הזכרנו לעיל את מחרוזות הסיפורים האוטוביוגרפיים שהוא מפרסם בשבועוני הילדים ואשר סגנונם רענן ויריעתם רחבה. וכארבעים שנה לאחר "אנשי בראשית" הוזר הסופר אל אלכסנדר זייד והעלה את דמותו האגדית בסיפור ביוגרפי גדול בשם "שומר בישראל" — בו הובאו פרקים אותנטיים מפעמיים לצד תיאורים בלטרסטיים; וגם "סקופ" מפתיע יש בו — הפרק הגדול והדראמטי "ארבעה מסמרי נחושת", המגלה מי היה רוצחו של זייד ומה העונש שנגזר עליו.

אחרי "שומר בישראל" יצאו שני ספרים חדשים מפרי עטו, המאירים את שמאלי הסופר מזווית חדשה, שלא היתה מוכרת לנו עד כה: הספר הראשון "ויהי המבול על הארץ" — סיפור ארכי-אולוגי-אגדי יחיד במינו, שכמוהו לא קראנו אצל שמאלי, או אצל כל סופר עברי אחר: סיפור-מסגרת ריאליסטי על קורות משלחת ארכיאולוגית בדבר המקראית, שאל תוכו הועתקו כביכול סיפורים עתיקים, אותם רשם על לוחות-חומר שם, הלבלי של תיבת-נח... על פרקים אלה מרחף הוד-קדומים רווי חכמה עתיקה, והקריאה בספר מהנה ומאלף זה הוא בבחינת חוויה מעשירה. הספר השני ששמאלי הפתיע אותנו בו הוא "החלוצים", או חוקרי הטבע של ארץ ישראל; זהו אוסף של כ"ד סיפורים ביוגרפיים על הזואולוגים והבוטנאים ושאר חוקרי הארץ הראשונים, החל בכומר האנגלי טריסטראם, שהקיף לפני מאה שנה את ים-המלח וגילה את הציפור טריס-טראמית הנושאת את שמו, ועד הרפתקאותיהם של ישראלי ואבידוב בהבאת חוטרי התמרים מעיראק לארץ. וכל הפרקים הללו גדושים שפע מידע מאלף וזכרונות אישיים, והם כתובים באהבה רבה — אהבה לארץ, לנופה, לעברה ולחלוציה-חוקריה.

הנה כך השלים אליעזר שמאלי את המעגל שפתח בו לפני יובל שנים — ואשר צעד בו בנאמנות מפליאה.

ואם פתחת את דברי בנעימה אישית — יורשה לי גם לסיים אותם בנעימה זו.

*

מה עוד אומר לשמאלי ולא נאמר? אולי רק זאת:

תודה לך, אליעזר יקירנו, על דרך-חיך הארוכה והקורנת, שהלכת בה ואתה מוסיף ללכת בה מאז ועד היום. שכן, העשרת את ילדותנו במאות סיפוריך הנלבבים, שהעניקו לנו ציונות במובנה

הנעלה של המלה. והרשה נא לי להעתיק בסיום דברי שני בתי-שיר מתוך "טור" ששלחתי לך לפני כ"ה שנים, במלאות לך חמישים:

יחיד הנך עתה, לכן לא התמצאנו
אם דף-שיעור אתה, או מונה תרישית;
אולי תחקור עתה את צפרי ארצנו,
אולי תוסיף עוד פרק ל'אנשי בראשית'?

בוא, אגלה לך את עבותות-הפלא
שבין אותם דפים וסוד-הקבוצות.
רבים רבים הלכו לאור דפיק אלה,
פי עו הנה אורם מאור הקבוצות.

שעות של קורת-רוח

מאת : אליעזר שמאלי

אבי אברהם, סבו של שמואל וסבו של אבי, רבי הירש — עסקו במלמדות. גם אני התחלתי ללמד כבר בגיל הנערות, כדי שאוכל לפרנס את עצמי וללמוד. וכשעליתי לארץ וכתבתי לאבי, שהנני תלמיד בית המדרש למורים של רבנו דוד ילין — השיב לי בלשון "קודש" ובכתב ידו המסולסל: "הנני מאושר, שנתקיים בי הפסוק שבספר ישעיה, פרק נ"ט: "רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך — לא ימושו מפיך ומפי זרעך, ומפי זרע זרעך, אמר ד' מעתה ועד עולם". אם כי שבצעדך זה — הוסיף — הנך מצטרף לשבט שמעון המסכן, שעליו אמרו קדמונינו: "אין לך עניים, סופרים ומלמדי תינוקות אלא משבט שמעון"...

באבי נתקיים פסוק מספר ישעיה, ובבנו — פסוק שבספר דברים ו': "ודיברת בם". כי זכיתי להורות בבית הספר העברי שבארץ-ישראל ארבעים ושתיים שנה, כמניין בם... לעולם לא אשכח את השמחה והאושר אשר באתני ביום, שבו נכנסתי לבית-הספר כדי ללמד את ילדי ישראל. אך עד יומי האחרון אשמור בלבי את העצב אשר פקדני — ביום אשר בו נפרדי מבית חיתי זה ופרשתי לגימלאות. עולמי קצר עלי והקרע נשמטה מתחת לרגלי... ואז נאחזתי בכל כוחותי במקצוע השני שבו הצטיינו עניי שבט-שמעון שבט הסופרים...

לא זכיתי באור מן ההפקר, אלא כל מה שיש בי — בירושה מהורי עבר אלי. אבי ז"ל, היה כאמור, "המלמד", משך שנים רבות, והיה מכונה בעיירתנו בכינוי מיוחד: אברהם המלמד, מספר המעשיות.

כי רגיל היה לספר לתלמידיו סיפורי חסידים, כדי לחנכם לאהבת השם והבריות. ונטייתו זאת עברה לבן-זקונו, שהיה יוצא חלציו השניים-עשר במניין. ואמי, גיטל, נוחה עדן, עיבדה בכוחותיה שטח אדמה גדול שליז ביתנו, שבו גידלה ירקות מירקות שונים, ואני עוזר על ידה כבר מקטנותי. והיא האצילה עלי מאהבתה הטבעית לצומח ולחי. ואחד מאחי הקשישים, ומשולם-שמו — היה ציוני נלהב וחסידו של הד"ר הרצל, וכבר בגיל שלושה-ארבע לימדנו לשיר שירים עבריים על ציון וירושלים...

ח"י ספרים זכיתי לפרסם בין 1934 ובין 1976, וששה מהם נתחבבו על ילדי ישראל: "אנשי בראשית", "בני היורה", "שומר בישראל", "מחזור הצומח והחי

בארץ ישראל" ו"אור בגליל". ובזכות "ילדי רוחי" אלה לא נותק החוט ביני לבין בית-הספר הממלכתי שבישראל, והריני כותב בשבילם ולמענם של הילדים ובא בקהלם. כי לעיתים קרובות הנני מוזמן על-ידם — לבוא אליהם ולהסביר להם את "הסתומות" שבספרים הנ"ל. וידי רועדת משמחה אגב כתיבת המלים הבאות: אין לי כמעט שבוע, שבו לא יגיעוני מכתבים מחניכי בית-הספר הממלכתי — ובהן קושיות ובעיות בקשר למאה וחמישים המעשיות ופרקי הטבע, שלוקטו וכונסו על-ידי מחברי המקראות השונות.

הספרות המיועדת לילדים, שהיתה עד השנים האחרונות "ילד-שעשועים", אך ילד-שוליים לספרות העברית — הולכת ונהפכת אט-אט לענף פורה ומניב בפני עצמו, אשר מספרים ומשוררים בעלי כשרון ושאר רוח מקדישים לו את חייהם וכוח יצירתם.

אין לי ספק, שעמידה על המשמר ועידוד חבורת משוררים ומספרים נלבבת זאת, המקדישה את עיטה — יום-יום לספרות ילדים בעיקר, הגדילה את מספר הילדים — הקוראים במדינת ישראל, הרחיקה רבים-רבים מהם מ"ספרות הבלש" הקולקלת והמקלקלת, והיא מפתחת את טעמם הטוב ואת תביעותיהם ל"ספרות יפה" באמת. מקדיש אני תשומת-לב מיוחדת לפגישות-האישיות עם קוראי ספר, ונענה בשמחה להזמנות הילדים לשיחה ולהבהרת "צפונות ונסתרות". כדי שלא יחשדוני במה שאין בי — לא אציין את מספר השיחות-הפגישות, שנערכו ביני ובין הילדים בשנים האחרונות, אך תמיד השתדלתי להענות לקריאתם, ונדדתי בין דן ובאר-שבע, ובין כפר-גלעדי וערד. ועל-פירוב נהייתי הנאה רוחנית-חינוכית מהתוועדויות אלו, וב-כמה וכמה סיפורים וגם ספרים הגהתי וגם הכנסתי שינויים על-פי עדותיהם ומש-אלותיהם של הילדים. והנני מציין בסיפוק רב ובהתעודדות, שילדי-ישראל אוהבי ספר הם; ההבדלים בין העדות והעליות השונות מיטשטשים והולכים במשך השנים, ואט-אט הננו מתקרבים לאחידות ברמתם התרבותית. בשיחות אלו נתחוויר לי, שלא רק "ספר-הספרים" נתחבב על ילדינו בעיר ובכפר, בנגב הרחוק ובירכתי הצפון — אלא בקיאים הם גם בפרקי-ספרות חשובים מספרותנו החדשה: חיים-נחמן ביאליק ושאל טשרניחובסקי, ש"י עגנון ואשר ברש, רחל ואנדה, אברהם ברוידס ומרים ילן-שטקליס, נחום גוטמן וחנני, דבורה עומר ובנימין תמוז ואחרים. וכולם — כולם מחבבים את סיפוריו כבדיה-הגות של י. ל. פרץ, וצוחקים-צוהלים אגב קריאת סיפורי שלום-עליכם. וגם ילדי תימן וגרוזיה ביניהם... כאמור, הנני נענה ברוב המקרים בחיוב להזמנת הילדים לפגישת-סיכום. אך תנאי בני-גד ובני-ראובן הנני מתנה אתם: לשוחח תחילה בכתה על הספר ולשלוח לי שאלות, שסוכמו בהשתתפות המורה לספרות. בדרך זו רוצה אני להבטיח, כי הילדים אכן קראו את הספר, והדיון יהיה פורה.

בדרך-כלל, הנני מסכים לשתף בשיחה-הפגישה, הנערכת במסגרת "שעור", שתיים-שלוש כתות מקבילות. אך כשהמנהל מכניסנו לתוך מקלט אטום, הממולא שברי-היטים ושאריות מטאטאים ומטליות-ריצפה ללא אוויר וללא רס-קול, והוא מב-

טיחני לגרום לי נחת ולמלא את "האולם" כולו ילדים — הנני נפרד ממנו בלחיצת-יד רבת משמעות וחוזר למעוני ולשולחני... אך רובם של המנהלים והמנהלות, מכנסים באולם גדול מאות ילדים; והם מכינים רס-קול וגם כוסי-ה; והמורות יושבות בין תלמידיהם ומשגיחות על הסדר — והכל עובר בשלום ובצורה תרבותית; ואתה יוצא מאושר ונרגש מהרמה החינוכית היפה שהושגה באותו המוסד. הנני מקדים לצאת את הבית ביום-הפגישה כדי לפתוח בשיחה בשעת בוקר מוקדמת, כשהעצבים שקטים, הלבבות פתוחים והאוזניים עודן קשובות. וקשה לתאר את ההתרגשות המשתררת בחצר בית-הספר למראה הסופר-האורח, אשר את יצירותיו קראו ואת תמונתו ראו בעתון או בספר. מעגלים-מעגלים הם מתגודדים סביבי, מושיטים ידים לשלום ומברכים בידידות; מסמיקים ומגמגמים, מתלחשים ומת-רגשים. וזכורה לי עובדה מרגשת מאד: ילדה כבת תשע ניגשה אלי וביקשה רשות לנגוע בי. וכששאלתיה בתמיחה: "למה?" התווירה ואמרה: "המורה מספרת לנו תמיד על סופרים — שנולדו בשנה זאת ומתו בשנה זאת. אך סופר-חי לא ראינו אף פעם. וזאת לכולנו הפעם הראשונה בחיינו — לראות סופר חי באמת. ורציתי לנגוע בו בידיו..." אכן גם לי זכורה יפה-הפגישה הראשונה עם קלויזנר, פיצמן וסופרים אחרים בבית-הכנסת הציוני "יבנה" שבאודסה. ואם כי בן שש-עשרה הייתי כבר באותו המעמד — בכל-זאת נרגש הייתי מאד ומוכן לחבקם ולגפפם...

המנהלת מציגה את האורח בפני הילדים, המתישבים על-פירוב על-גבי מחצלות פרוסות לאורך האולם, נותנת רשות לשאול שאלות — ומאות עיניים סקרניות מכוונות למלל פיד, אשר שפתו מרעידות קמעא (למרות-הכל!), והמוני אזנים קטנות ורודות מזדקרות בכוון אל הבמה — להאזין ולהבין את התשובות... "מר רתי! המנהלת! גם לי ישנה שאלה!"...

כן, הילדים מלאים תמיד שאלות כרימון, וחלק ניכר מהן חוזר כמעט בקבועות בכל פגישה ופגישה: אימתי ובאיזו ארץ נולדת? מתי עלית לארץ-ישראל? אימתי ולמה התחלת לכתוב? ההיו במשפחתך סופרים? איך נתפסת לכתוב סיפורים על החיים בישראל? — האם הכרת את האנשים אשר אתה כותב עליהם? הכותב אתה אמת או דמיון? כלומר, מעשים שהיו או "בלוף"? כמה זמן אתה מתכוון כדי לכתוב ספר? האם כדאי לנו ללמוד להיות סופרים? האפשר לחיות מכתובת ספרים? איך יש לך לב (אומץ) להמית פתאום בספרך בן-אדם? למה אתה כותב תמיד על חקלאות דווקא? האם כליך טוב להיות חקלאי? איך אתה יודע לכתוב על ה"שומרים", ההיית שומר בחיך? בסיפורך אתה מספר הרבה על חיי עדות-המזרח, החיית ביניהן או יש לך קשרי-משפחה איתם? ספר לנו על ילדותך והוריד. כמה שנים היית מורה? האם היה רבין תלמיד טוב? היש גם בינינו כאן אחד, שיהיה ראש-ממשלה או נשיא בית ישראל? ומתי אתה כותב — ביום ובלילה? ואיך אתה יודע טבע פתאום? הרי בגולה לא התעניינו ילדי-היהודים בטבע?... השיחה מתנהלת בדיאלוג ממושך: הילדים שואלים ואני משיב ומסביר; ואני שואל שאלות אודות הספר המדובר — והם משיבים לי תשובות ופעמים רבות-רבות נתקיימו בי דברי

חז"ל: "...ומתלמידי — יותר מכולם". כי הם מסבירים לי דברים, שלא עלו כלל על דעתי בשעת כתיבת הספר, ובעיקר במדרש שמות: למה קראתי לבנו הבכור של חרמוני בשם איתן? — מובן מאליו כי היה חזק. ולמה שם הבת עמליה? — כי היא אהבה לעבוד. ועוזי? — על שם הרובה "עוזי" שבצה"ל... ולמה קראת את הספר בשם "אנשי בראשית"? — איני יודע בעצמי — הנני מתוודה.

וכאן מצביע נער מעוליית-ימין וקורא: אני אסביר לך! והוא מוסיף: כשקראתי את הספר היתה לי הרגשה, שחרמוני נכנס ליער של תוהו-והוה, שבו שורצות חיות רעות ואנשים רעים, וחטאים אורבים לנפשו ולנפשות בני-ביתו. והנה קרא פתאום השם: יהי אור! — ואור-בראשית הגיה על הכל... — חבקותיו לעיני כולם על תגלית מופלאה זאת.

הילדים מקשים קושיות גם בעניני פוליטיקה ויחסינו עם השכנים: הצריך, לפי דעתך, לוותר על השומרון? מדוע אין אנו ממהרים להגדיל את האוכלוסיה היהודית בגליל, כדי שלא ישמט מידינו חס-יחלילה? המותר לנו להעסיק פועלים מעזה וכפרי-השומרון במשקים שלנו?

בשנים האחרונות הוצף שוק-הספר על-ידי עשרות-עשרות "ספרי-מתח" קלוקלים, הגורמים הרס לנפשות ילדינו. אין אני צריך לכנותם בשמותיהם — כי די לחכימא ברמיזא. אך לשמחתי הרבה הנני משתכנע אט-אט שבנפשות ילדינו ישנם נוגדנים טבעיים — הדוחים תועבה זאת. על שאלתי: מה אתם מוצאים בספרים בלשיים אלה? האם הם מעשירים את נפשותיכם ומוסיפים לכם דעת? נעניתי מענה מניח את הדעת: זהו מסטיק... — כלומר? — שאלתי לתומי ואז קראו רבים במקלה: מוצאים ומשליכים! ונערה אחת, העומדת בראש ועדת החניכים שעל מטבח בית-הספר, קמה והסבירה בהרחבה: אין בספרים אלה לא הלבונים ולא פחמימות, ואפילו לא ויטמינים.

— ופרץ? — שאלתי.

— אה, פרץ — קראו רבים — זה חג!...

וירד חג גם לנפשי...

בתקופתנו אנו, נתברכנו בעתונות-ילדים טובה ומחנכת. ולו שמעו מנהלי-החינוך בישראל בקולי — והיו "מבזבזים" מליון לירות לשנה, ושולחים שבוע-שבוע כמה וכמה רבבות עתוני-ילדים ליישובי הנגב והגליל כדי לחלקם חנם בין ילדי בתי-הספר, כי אז מתבטלת היתה השפעתם השלילית של כל הבלשים וספרי-המתח למיניהם. שכן עתונים אלה מכילים חלבונים-ציוניים, פחמימות-ספרותיות וגם ויטמינים מדעיים. וגם רבים-רבים מהורי הילדים היו מעיינים בהם, מעשירים את שפתם העברית ומרחיבים את אופקם.

כדי להגיע לערד ולדן בפגישות עם הילדים — הנני יוצא את הבית בעוד החושך על הארץ, וחוזר עם רדת הערב. אך הנני מביא אתי תמיד אור בנפשי, המאיר לי ומעוררני להמשיך ולכתוב בשביל ילדינו. כי חונכתי קהל גדול של חובבי ספרות הילדים העברית. כן ירבו!

אליעזר שנאלי - המורה והידיד

מאת : גיורא זייד

בשנים 1918 — 1926 גרתי בקבוץ כפר גלעדי ולמדתי בבי"ס שהיו בו כ-20 ילדים מכל הגילים. בשנת 1925, אם זכרוני אינו מטעה אותי, הגיע מורה צעיר רב מרץ בשם אליעזר שמאלי, שהרבה להרות לנו על חיי הטבע, לימד אותנו להבחין חין ולאחות ציפורים לפי ציוצן ולפי מראהן. כמו כן לימדנו להגדיר צמחי בר למיניהם.

אני אישית התקשרתי לאליעזר והייתי רץ אחריו בטיולים שערך בגליל, מטפס על הרים וחוצה אחריו נחלים. מדי פעם היה נעצר בהתרגשות: "בוא תראה את צייד הדגים העקוד", או פעם ראיתיו גוחן על פני הקרקע, וקורא בהתלהבות "בוא תראה את אבי הבטנים".

כשרבצתי על פני הקרקע ראיתי צמח קטן בגודל של 6 ס"מ ממשפחת התלת-ניים, כשהוא נועץ את פרוו לתוך האדמה. באותה תקופה לא היו כמעט בנמצא ספרי קריאה לילדים שאנו התלמידים השתוקקנו לקרוא, ואז כנראה עלתה בדעתו של אליעזר שמאלי לכתוב סיפורים לילדים. אליעזר התיידד במיוחד עם אבא אלכסנדר, והידידות נמשכה גם כ-

אשר עזבנו את הקיבוץ, ועברנו לגור בשיך אבריק, כיום — בית שערים העתיקה. אליעזר המשיך לבקרנו במקומנו החדש והפתיע בספרו "אנשי בראשית", בו כתב מדמיונו על העתיקות שנתגלו במקום בתקופה מאוחרת יותר. כנראה שאבני הגזית, שנראו פה ושם על הגבעה, רמזו על עיר עתיקה חבויה ביאדמה ורק סופר בעל דמיון יכול היה לנבא גילוייה של עיר קדומה.

אבא לא ידע עברית כהלכה ושפת אמו הייתה רוסית. בערבים שלא היה עיף במיוחד נהג לכתוב יומן על כל שעבר עליו באותו יום. אליעזר, שידע גם רוסית, הציץ ביומנים ונפגע, ומאז גברה הידידות ביניהם. וכך חיבר אליעזר ספר לילדים, והוסיף על חיי משפחה הלקו-חיים מן המציאות של אותם ימים, אירועים רבים מדמיונו הפורה.

בכפר גלעדי ובגליל היו עוד אנשים מעניינים, אולם מדוע אליעזר בחר באבא, כנראה נמוקיו עמו. אליעזר כתב הרבה סיפורים על חיות, צמחים, עופות והרפתקאות של ילדים, אולם המושך ביותר עד היום, הוא "אנשי בראשית".

הייתי כנבני היורה

מאת : יצחק רבין

(מתוך המבוא ל"בני היורה" לאליעזר שמאלי)

שנות ילדותי, שהן מן השנים היפות ביותר שלי, קשורות בצריף גדול, שעמד בתוך בקעה מוקפת גבעות-חול. צריף זה היה אז בית-החינוך לילדי העובדים שבתל-אביב. היום נמצא במקום זה "גן-מאיר". אפור היה הצריף, דל-מראה. חם היה בו בקיץ ורטוב בחורף. אבל אנחנו אהבנו אותו, אהבנו את האווירה המיוחדת ששררה בו. אהבנו ללמוד בצריף זה, כלומר — בימים שבהם אפשר היה ללמוד. כי, אם לומר את האמת, תנאי-הלימוד לא היו הכי נוחים, וזכרונות רבים שלי קשרים דווקא לימים, שבהם כמעט ואי אפשר היה לקיים לימודים סדירים. מתכוון אני לימות-החורף הגשומים, שבהם הצליפו שטפונות את הצריף. קודם כל — כבר הדרך עצמה לבית-הספר ביום גשם היה מיבצע שלם. אחרי לילה של גשם מצאנו את הצריף בלב אגם גדול. מיבצע "מסובך" לא פחות היה — להישאר יבש בתוך הכיתה עצמה. אם המים הגיעו לגובה של סנטימטרים אחדים מעל הרצפה — היינו ממשיכים ללמוד. אבל לאחר שהם הלכו וגבהו והגיעו לסנטימטרים רבים — כבר היה קשה ללמוד ואז היינו הולכים אל חדר-האוכל. שם ישבנו, כל התלמידים, והמורה שלנו, אליעזר שמאלי, היה קורא לפנינו מתוך מחברת פרק מספרו "אנשי בראשית" (שאו עסק בכתיבתו): כיצד הבריח הגשם העז את משפחת השומר חרמוני אל המערה.

הזכרתי את אליעזר שמאלי, וכאן עלי לציין כי לו, לאישיותו המחנכת, לשיעוריו הנפלאים, היתה השפעה עצומה עלי ועל כל חברי. הרבה הרבה דברים שלמדתי ממנו נשארו טבועים בי עד היום. הוא שהיקנה לי, קודם קודם כל, את התחושה לשטה. דבר זה נעשה בשיעוריו הנפלאים לטבע.

דברי סופרים על אליעזר שמאלי

נעמי וישניצר

שגיבוריו מלאו את לבי גאוה. שמחתי שיש לנו חקלאים ושומרים הנאחזים בקרקע ומגינים עליה בנשקם. גם היום עודני קורא את הסיפורים מתוך נוס-טאלגיה מסויימת, אם כי דרך העיצוב והסגנון נראים לי מיושנים במקצת. א-מת, הערכים החינוכיים והלאומיים: א-הבת ארץ-ישראל, הזיקה האינטימית לנוף, לחי ולצומח, והיחס האוהד לער-כיס, יקרים לי גם היום, אולם נראה לי, שאני מבקש לבטא ערכים בדרך פחות מגמתית ושקופה.

שמאלי הוא, לדעתי, נקודת מוצא חיר-נית לסופר הכותב לנוער. אולם זו נקודת מוצא שיוצר חייב להתמודד עמה כדי למצוא את דרכו שלו.

דבורה עומר

אם אני מנסה להיזכר בלחץ הזמן העומד לרשותי בתרומתו של א. שמאלי לספרות הילדים, אני זוכרת את שני ספריו "אנשי בראשית" ו"בני-היורה" בעיקר ובהרבה התרפקות.

ספרים אלו היו מאד אהובים עלי ביל-דות והייתי חוזרת וקוראת בהם שוב ושוב מזי תקופה, מתפעמת ומתלהבת כל פעם מחדש.

המציל מאגם החולה
אליעזר שמאלי — לא היתה לו הש-
פעה על כתיבתי, הצהרתי לתומי, כשנת-
בקשתי לבדוק ולומר מה היתה השפעתו
עלי. שום השפעה, ידעתי לבטח. ופתאום
ראיתי את עצמי כילדה על סף התבגרות
משכבר הימים אוהזת ספר בשתי ידיים,
מחבקת אותו בחשאי. ספר בעטיפה צ-
הובה, כתוב גרמנית, "המציל מאגם החר-
לה" מאת א' שמאלי. א' שמאלי, קראתי
בהדרת קודש. מן העטיפה ניבט אלי דיר-
קנו של אותו נער מציל מהסיפור. פנים
רציניות, דובבות, עיניים אפלות, רעמת
שיער כהה. לא נפרדתי מהספר מעולם.
הוא שכן תחת כרית ראשי, הוא אחד
החפצים היחידים שהצלתי כחשובים ביו-
תר מעבר לשואה. לפיו בחרתי את דרך
חיי בארץ, וכדיוקן אותו נער בחרתי את
החבר לחיים. לא, אליעזר שמאלי כלל
לא השפיע על כתיבתי. סיפורו הפך חלק
ממני כל כך מזמן, ששכחתי את יוצרו.
תודה לאליעזר שמאלי!

שמואל הופרט

קראתי את סיפוריו של אליעזר שמאלי
"אנשי בראשית" ו"בני היורה" בימים
בהם שלטו הבריטים בארץ. אני זוכר,

את שיעורי הטבע למדנו לא בין כתלי הכיתה אלא בטבע עצמו. אליעזר שמאלי הוכיח לנו כי הטבע — הוא דבר חי, נושם, מדבר. הוא לימד אותנו כיצד להביט בטבע, איך להבין אותו: מדוע צמח מסוים גדל דוקא במקום זה ולא אחר; מדוע צמח אחד גדל על מדרון בכיוון השמש, ואילו צמח אחר נחפש בקיץ דוקא את המיסתור מן השמש. שיעורים אלה הטביעו עלי רושם עצום; הם העניקו לי את התחושה לשטח הפתוח, ולאהבת הנוף וכל מה שקשור לארץ.

אני נזכר בגינה שלנו. יחד עם אליעזר שמאלי עיבדנו גינת-ירק בחצר בית-הספר. על גבי אתון הובלנו חמרה מתעלה סמוכה, כדי לטייב את אדמת-החול של החצר. זרענו סלק, צנוניות, גזר... הגינה המסכנה — בימות הגשמים היא תמיד היתה מוצפה מים, ואנחנו היינו מביטים בה ממש באבל. אהבנו את הצריף, אבל את הגינה שלנו אהבנו אולי יותר, והשקענו בה הרבה טיפול ותקוה.

הזכרתי את האתון שלנו. הוריו של אחד התלמידים מסרו לבית החינוך מתנה — אתון אפורה וקטנה. בנינו לה אורוה מיוחדת — צריף קטן עשוי לוחות דקים, וטיפלנו בה במסירות רבה. תקופה מסו-יימת הייתי אני אחראי לטיפול באתון, והיה זה דווקא בעונת השטפונות. אני זוכר איך כל בוקר הייתי רץ בגשם לבית-הספר, ודבר ראשון שעשיתי — מיהרתי לאורוה, לראות מה שלום האתון, אם היא בריאה ושלמה ואם לא טבעה בגשם. בוקר אחד הוצף הצריף כמעט עד החלונות, והלי-מודים בוטלו. ה"אורוה" של האתון נשטפה לגמרי, והאתון המסכנה כמעט טבעה. אז השתתפתי ב"מיבצע" הראשון שלי — הצלת האתון. הוצאנו אותה מן ה"אורוה", בה עמדה כל הלילה במים, והעברנו אותה אל צריף ה"צופים". שם הדלקנו מדורה קטנה, בעזרת קיסמים ופיסות-נייר, ובמקום ללמוד — התחממנו לאור המדורה, אנו — קבוצת ילדים קטנה — עם האתון האפורה שלנו. מי יודע? אולי מדורה זו בישרה את המדורות שהעלינו מאוחר יותר, בימי הפלמ"ח.

היום אני סבור כי אז, באותן שנות-ילדות, שלא היו הכי נוחות, אבל היו יפות מאוד, גיבשתי בתוכי את הרגשת האחוריות לתפקיד, את אהבת הנוף והארץ, ואת תחושת החברות. הכיתה היתה קבוצה מגובשת, וא-חרי הלימודים הצטרפו רוב חבריה למשק רמת-יוחנן.

זה הכל. ולסיום אזכיר שוב את מורנו אליעזר שמאלי, המוכר לידידים ותלמידים רבים. הידידות והאהבה בינינו, התלמידים, לבין המורה שלנו היתה, ללא ספק, הדדית. כי את החוויות שעברו-עלינו באותו צריף קטן בלב החולות הנציח המורה-הסופר בספרו "בני היורה".

נואמרים ועיונים על א. שמואלי

רשימה בבליוגראפית — לוקט ע"י "גנוזים", שילד אנורת הסופרים, ת"א

- 1 "מוסד ביאליק בא לתקן פגם חשוב בתנועתנו ובהיינו". (מקבלי פרס ביאליק: י. דוידסון, מ. אסף, ח. בר דרומא, שניאור, בורלא, המאירי, טשרניחובסקי, א. עמיר-פינקרפלד, א. שמואלי). (הפרס לשמואלי על "אנשי בראשית"). דבר, 7.1.1936 עמ' 1 (תוספת ערב).
- 2 פרסים לסופרים (פרס "מוסד ביאליק" בעד ספרות לילדים. קבלו אליעזר שמואלי ואגדה פינקרפלד). דבר, מוסף לילדים, שנה חמישית ד' (נג) ט"ו טבת תרצ"ו, עמ' 8.
- 3 הפרסים של מוסד ביאליק: מהדין וחשבון של ועדת השופטים למען פרס במקצוע ספרות הילדים והנוער (על "אנשי בראשית"). [השופטים: מ. אזרחי, י. בורלא, י. יהיאלי]. דבר, 10.1.1936 עמ' 4.
- 4 ספרו של שמואלי באיטלקית (ידיעה על הספר "אנשי בראשית"). דבר, 19.9.1958, מוסף לספרות ולאמנות, 6.
- 5 מ. גל, על הספר הטוב לילד; בין חרמון וגלבווע. (על ספרו של שמואלי). דבר, 18.4.46, עמ' 2.
- 6 אבישר מרדכי, פשטנות בעלילה וברעיון, (על ספרו "בקצה הזרת"). ידיעות אחרונות, ספרות ואמנות, 16.6.1961, עמ' 6.
- 7 אברהם, ספרים; "בני היורה" מאת א. שמואלי, במעלה, עתון הנוער העובד והלומד, 16.1.1938, עמ' 6.
- 8 אוח, במשעול הספרים; ארצנו וטבעה, הארץ, שנה ל', 14.11.1947, עמ' 8.
- 9 אופק אוריאל, אליעזר שמואלי, לילה במשלט, סיפורים. דבר, 9.3.1951 עמ' 5.
- 10 אופק אוריאל, א. שמואלי באור חדש; ויהי המבול על הארץ. — החלוצים (או: חוקרי הטבע של ארץ ישראל (שני ספרים) (מדור: ספרים לילדים ולנוער). דבר, משא לספרות, אמנות ועיון, 24.11.1972 מס' 51 עמ' 6.

עודד בצר

אני אוהב את יצירתו של אליעזר שמואלי ומזדהה איתה בשל האמת הפנימית, בה מתאר הסופר את עבר הישוב היהודי ב־ארץ, מאבקם ושמוחותיהם של ראשונים, והאופן בו הוא מוסר מורשתם לדור הצעיר.

אליעזר שמואלי היה מורה ומחנך לרבים רבים של בני נוער — לערכים, ליפה, לאהבת האדם והארץ. הוא ידע ויודע לצייר את העבר בצורה חיה ופולסטית, עד כי נדמה לך תוך כדי קריאה שאתה אמנם נמצא אותו רגע בתוך יער סבוך

ושומע את רננת הצפרים. תאוריו מקסימיים, שפתו פשוטה ומלאת חן. בספוריו לא מורגש רצון ללמד או להשפיע. ואולי דווקא בשל כך דבריו מחלחלים בלי משים לתוך נפשות צעירות כמהות לדעת, ובטור חני כי במשך עשרות בשנים מצאו דרכים לליבות הקוראים, כפי שמצאו דרך אל לבי.

מי יתן ואליעזר שמואלי, האדם האוהב והאהוב, יפרה עוד שנים רבות את ספרו תנו ביצירות חדשות, לשמחת בני הנער רים מכל הגילים.
כה לחי!

- 29 זמורה ישראל, מפנקסו של מבקר. מאזנים, ירחון (סדרה חדשה), ד; 315, תשי"ז. על הספר: צפרים בישראל.
- 30 יריב אליקים, "צפרים בישראל", חרות, ספרות, 1.2.1957, עמ' 6.
- 31 כהן, אדיר, בקצה הזרת. (סיפורים מאת שמאלי), מאזנים, כרך י"ד, תשכ"ב, אפריל-מאי 1962, 474—475.
- 32 לנדר פנחס, אור בגליל; בקורת. גליונות ט; 170—171, תרצ"ט. חתום: פ. ע.
- 33 לנדר פ. על ארבעה ספרים לילדים; בקורת. מאזנים, ירחון (סדרה חדשה) ז: 67, תשי"ח — י"ט. על הספר בצל אילן.
- 34 סיפור, של בית-ספר, על "בני היורה", מדור ספרות ילדים ונוער, מעריב, ספרא וסייפא, 31.10.1969, עמ' 26.
- 35 מגד אהרן, פרס ישראל לספרות, למרחב, משא לספרות, אמנות ובקורת, 10.5.1957, עמ' 7.
- 36 נהור אשר, 5 הפרסים הספרותיים שבין 15 פרסי ישראל (על ספרות ילדים ונוער), ידיעות אחרונות, דברי ספרות, 10.5.1957, עמ' 9, 13.
- 37 סערוני יוסף, הזוכים להגיגת פרס ביאליק; א. שמאלי (אנשי בראשית) (חתום: י. סנה). הבקר, 10.1.1936, 4.
- 38 עצמון יחיאל, תשובה לא. שמאלי (לרשימתו יילכו נא ונווכחה". דבר, 23.9.55), דבר, 7.10.1955.
- 39 פלדמן אורה, עם קריאת "אנשי בראשית" (רעיונות וקטעי רעיונות). הארץ, כ"ח שבט, תרצ"ג, 24.2.1933, עמ' 5.
- 40 פסל א. "אנשי בראשית", ספר, מאת שמאלי (מקור: ספרים) גזית, שנה שנייה, תרצ"ד, חוב' א', 40.
- 41 צמח שלמה, הספרות היפה בעברית בתרצ"ט. כנסת ה: 442, על ספרו אור בגליל.
- 42 חיי ראשונים, בקורת. גזית ה, חוברת ה; 40, תש"ג.
- 43 ש. שלום, שלושה ספרים קטנים (על הספר "חיי ראשונים". דבר, 25.4.1943, עמ' 3.
- 44 רבין יצחק, הייתי מבני היורה. (מתוך מבוא לספר "בני היורה" מאת א. שמאלי). מעריב, ספרא וסייפא, 10.11.1965.
- 45 רבינון, מ. הספרות היפה-המולדתית (רפרופים) על "אנשי בראשית" בסקירה כוללת. הארץ, שנה ט"ז, י"ח ניסן תרצ"ג, 14.4.1933, עמ' 5.
- 46 "אנשי בראשית" — קריאה עצמית מונחית לכיתה ה, משרד החינוך והתרבות.

- 11 אורי י. רשימות ספרותיות (אנשי בראשית) בוסתנאי, 26.4.1933, עמ' 16—15.
- 12 איש גמ"ז, נחום, ספרים; אנשי בראשית, במעלה, גל' 4 (נ"ה), כ"ח שבט תרצ"ג, 24.2.1933, עמ' 7.
- 13 בורלא י. אנשי בראשית, בקורת. מאזנים ד גל' ל"ג (קפג) 12, י"ג שבט תרצ"ג.
- 14 בן אליעזר, מ. רשימות קורא: ספרים לנוער. (על ספרו של שמאלי, "חיי ראשונים"). הארץ, שנה כ"ה, 30.4.1943, עמ' 4.
- 15 בן גריון, עמנואל, א. שמאלי: רוזה כהן (מדור: עם קריאה ראשונה), דבר, 6.2.1940, עמ' 4.
- 16 בן גריון עמנואל, ספרים לנוער; בקורת. מאזנים ירחון ז: 284—285 תרצ"ה. על הספר "בני היורה".
- 17 בן מנחם, משה, לילה במשלט; בקורת גליונות כה: 177—178, תשי"א.
- 18 בן מנחם, משה, סיפוריו של א. שמאלי, מאזנים, ירחון. (סדרה חדשה) ה: 148—152, תשי"ח.
- 19 בן-שאול מ. תפוזים ליד הכותל (על "כסופי גאולה" לשמאלי). מעריב, ספרא וסייפא, 14, 15.6.1962.
- 20 ברוידס אברהם, אנשי בראשית, על הספר. דבר, מוסף לשבתות ולמועדים, כרך ה, גל' י"ז כ"ו אדר, תרצ"ג, עמ' 4.
- 21 ברוידס אברהם, בני היורה, הוצאת השכלה לעם, ת"א תרצ"ז. דבר, מוסף לשבתות ולמועדים, כרך 12, גל' 2.7.1937, עמ' 7.
- 22 ברוידס אברהם, חיי ראשונים, בקורת. מאזנים, ירחון ט"ו 392, תשי"ג.
- 23 ברוך י. ל, אנשי בראשית, בוסתנאי 19.7.1933, עמ' 17—15.
- 24 ברסלבי יוסף, ל"ספיהים בטבע הארץ" (על מאמרו של א. שמאלי, חתום: יוסף ברסלבי, דבר, 2.1.1944, עמ' 2.
- 25 גילוני, ישראל צפרים בישראל, (מאת: שמאלי), הארץ, תרבות וספריה, 15.2.1956, עמ' ב'.
- 26 גליק מ., א. שמאלי (על ספרו: חיי ראשונים מיומנו של אלכסנדר זייד. מדור: רשימות קצרות). בצרון, כרך ח', שנה ד, תש"ג, 382—384.
- 27 גן ש. במחיצתם של סופרים וחוקרים; ותני פרס ישראל לשנת תשי"ז — אליעזר שמאלי. דבר, 17.5.1957, עמ' .
- 28 דביר עמוס, "אל המבוע" (סיפורים מאת שמאלי, הוצאת עמיהי, ת"א, תשכ"ב), הפועל הצעיר, כרך לד, חוברת 5, 24, נוב' 1962.

חויית הקריאה

מתוך "המלים" לז. פ. סארטר,

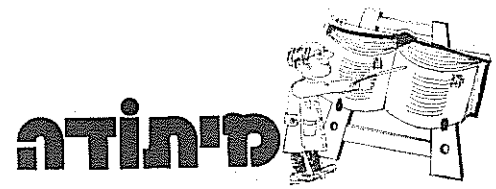
(הוצאת ספרית פועלים, 1966, עמ' 51-53).

בשעת אחד הטיולים שלנו נעצרה ארמארי כבדרך-מקרה מול הקיוסק הנמצא עדיין בפינת בולוואר סרמישל ורחוב סופלו: ראיתי תמונות נפלאות, צבעיהן הצע-קניים הקסימוני, דרשתי אותן, קיבלתי אותן; הפור הוטל: בכל שבוע רוצה הייתי לקבל את "קרייקרי", "המדהים", "החופשה", "שלושת הצופים" של ז'ן דה לא-היר ואת "באוורון מסביב לעולם" של ארנול גאלופן, שהיו מופיעים חוברות-חברות בימיה החמישי. מיום-חמישי אחד למשנהו הייתי חושב על נשר-האנדים, על מרסל דיונו, על המתאגרף בעל אגרופיה-הברזל ועל כריסטיאן המעופף הרבה יותר מאשר על ידידי ראבלה וויני. אמי החלה לחפש דברייספרות שיחזירוני לילדותי: תחילה היו "הספרונים הוורודים", קבצים חודשיים של אגדות, ואחר-כך, מעט-מעט, "ילדי רב-החובל גראנט", "המוהיקני האחרון", "ניקולאס ניקלפי", "חמש הפרוטות של ווארד". על זיל וורן, ההגיוני מדי, העדפתי את גוזמותיו של פול ד'איוואה. אבל, בלי הבדיל בין המחברים, מעריץ הייתי את הספרים של סדרת הצל, תיאט-ראות קטנים, שעטיפתם האדומה הזרועה בלוטות-זהב היתה מסמלת את המסך: אבק-השמש על גב-הכריכה סימל את אורות הבימה. לתיבות-הקסמים האלו — ולא למשפטים השקולים והמאוזנים של שאטובריאן — אני חב תודה על פגישותי הראשונות עם היופי. מדי פותחי אותן הייתי שוכת הכל: כלום קריאה היתה זו? לא כן, מיתה-שליד-ביקות: מתוך הסתלקותי נולדים היו מיד ילידים חמושי רמחים, גיונגל, חוקר חבוש כובע-פקק לבן. הייתי חזון, הצפתי באור את לחייה השזופות והיפות של עודה, את רצויי-נפשו של פיליאס פוג. הפלא הקטן, שסוף-סוף נגאל מעצמו, היתר לעצמו להיעשות פליאה טהורה. בריחוק חמשים סנטימטר מן הרצפה נולד היה אושר בלי אדון ובלי קולר, מושלם. בתחילה נראה היה העולם החדש מדאיג יותר מן הישן: בוזאים שם, הורגים שם; הדם נשפך כמים. אינדיאנים, הינדואסים, מוהיקנים והוטנטוטטים מתעללים היו בעלמה, כופתים את אביה הזקן ומבטיחים זה לזה להאבידו ביסורים קשים מאין כמותם. זה היה הרע בטהרתו. אך מעיקרו לא היה מתגלה אלא על-מנת ליפול אפיים לרגלי הטוב: בפרק הבא

ישוב הכל על מקומו בשלום. לבנים אמיצי-לב יעשו טבח בפראים, יקצצו את אסורי האב, אשר יפול אל תוך זרועות בתו. רק הרשעים היו מתים — וכמה טובים בעלי תפקיד משני מאוד, שמיתתם מצטיירת כאילו הוצאה קטנה ובלתי-צפויה. בעצם היה גם המוות עצמו מחוטא: הקרבן היה נופל בפישוט זרועות, חור קטן ועגול תחת השד השמאלי, או, אם עדיין לא הומצא הרובה, היו האשמים "עוברים לפי-חרב". אהוב היה עלי הביטוי היפה הזה: בדמיוני הייתי מצייר לעצמי את הברק הזה הישר והלבן, הלהב; חותך היה כמו בחמאה ויוצא שוב מגבו של פורע-החוק, שהיה קורס-כורע בלי לאבד טיפת דם. לפעמים אפילו היתה הפטירה מצחיקה: כגון זו של אותו סאראציני אשר ב"בתו של רולאן", נדמה לי, הטיל את סוסו אל מול זה של אחד הצלבנים; האביר הנחית על ראשו מכת חנית נאה, שביקעתו לשניים, מלמעלה עד למטה; ציור של גוסטאב דורה תיאר את המתלצה הזאת. כמה היה זה משעשע! שני חצאי הגוף, המפורדים, החלו ליפול עם שכל אחד מתווה מעין חצייעיגול מסביב לרכיבות; הסוס הנדהם הזדקף על אחוריותיו. משך שנים אחדות שוב לא יכולתי לראות אותו תחריט בלי שיתקפני צחוק עד לדמעות. סוף-סוף היה בידי מה שדרוש לי: האויב, שהוא ראוי לשנאה אבל, בסך-הכל, בלתי מזיק, מאחר שמזימותיו כולן עולות בתוהו, ולמרות מאמציו ועורמתו השטנית אפילו מסייעות הן לעניינו של הטוב; לאמיתו של דבר נמצאתי למד שהחזרה אל הסדר מתלווה תמיד איזו התקדמות: הגיבורים באים על גמולם, הם זוכים לכיבודים, לאותות הערצה, לכסף; הודות לעוז-נפשם שלא יידע מורא נכבש חבל-ארץ, איזה חפץ-אמנות ניצל מידי הילידים והועבר אל בתי-הנכאת שלנו; העלמה היתה מתאהבת בחוקר שהציל את חייה, הכל היה מסתיים בחתונה. מכתבי-העת האלה ומן הספרים האלה שאבתי את חזיון-הבדים האינטימי ביותר אשר לי: האופטימיות.

פגישותיו של הילד ז'אן-פול עם עולם החוץ היו באמצעות הספרים בלבד. סבו, ששימר אותו מפני העולם כמות שהוא, הוא שדחה, תחילה שלא במתכוון ואחר-כך במתכוון, אל עולם הספרים המבורר של איש דת משכיל. הילד חי את עולם הספרים. כריכות הספרים, שמותיהם, עיטוריהם, קטעים מובנים ובלתי מובנים שבהם הילכו עליו קסמים. אך עד שלא נפגש עם סיפורי הרפתקאות שנכתבו במיוחד לילדים לא ידע מהי חזויות קריאה. בקטע המצוטט מובא תיאור הפגישה עם טכסטס אלה. ניתוחו של סארטר את תגובותיו כילד וכנער הולם במפליא את הניתוח של סלמה פרייברג, אותה מזכיר רמי בריגורא במאמרו בחוברת זו.

הביא לדפוס: אלכס זהבי



קריאה מונחית ב"אנשי בראשית"*

מאת : שמואל נבון

רקע היצירה

כרקע ליצירה "אנשי בראשית" משמשים חיי השומרים בארץ. לאחר תקופה ממושכת של חיי שמירה, נמשך לבם של השומרים לחקלאות, והם שואפים למזג את השמירה בעבודת-האדמה. לאחר עשרים וחמש שנים של נדודים, מחליט השומר הוותיק חרמוני לעבור לחיי-קבע. הוא יוצא רכוב על סוסתו לתור לו מקום להת-יישבות, ומחליט להקים לו משק בודד, במרחק מה מישוב. הוא מוצא שטח יער גדול של הקרן הקיימת לישראל, המשתרע על פני גבעות בגליל, מקבל על עצמו את תפקיד שומר היער, והקרן הקיימת נותנת לו כפרת ארץ לעבדה, הוא וביתו. הוא עולה על האדמה ומתיישב בחלקה שנועדה לו.

הדמויות

הדמות הראשית בסיפור הוא חרמוני. זוהי דמות אידיאלית של איש "בראשית". הוא איננו מוכן להמשיך את אשר החלו אחרים וליהנות מן המוכן. שערי כל המשקים פתוחים לפניו ומוכנים לקבלו בשמחה, אך הוא בוחר בדרך של התחלה, של סלילה ראשונה ותקיעת יתד ראשונה, של יצירת "יש" מ"אין". לקו זה הוא נשאר נאמן גם לאחר שפרי עמלו נחרב, ושוב הוא תוקע מחרשתו באדמה ופותח בהריש הראשון ואומר: "הנה פתחנו תלם חדש, עלינו להתחיל תמיד מבראשית".

* מתוך "קריאה עצמית מונחית", הוצאת תרבות וחינוך, הוועדה לספרי קריאה.

בחרמוני מתגלמת המזיגה בין איש השמירה ובין איש העבודה. בהתאם לכך הוא מצויד בשתי התכונות הדוקטוביות הדרושות: איש השלום וגיבור מלחמה, עובד אדמה ואיש ההגנה. כאיש העמל הוא מצטיין באיזון נפשי, בהתמדה, בעקשנות, בסבלנות ובאורך רוח, בשיקול יסודי של כל צעד, ברוחב-לב ובהסברת-פנים, בשאיפה לשלום וידידות עם שכניו הערבים. אולם ברגע שנשקפת סכנה לחיים או לעמל, הוא מתאזר עוז, נדלק בו ניצוץ השומר, ובחירוף-נפש הוא משיב מלחמה בשער וחוזר עטור ניצחון. הוא אינו שש לקראת קרב, אינו רודף הרפתקאות, ובהגנתו רואה הוא חלק ישר מתפקידו ואף אינו יודע רפיון-רוח מהו. כל כישלון בדרכו אינו עשוי למוטט את רוחו, הוא מתייחס אליו כאל תוצאה טבעית בדרכו החלוצית. יתירה מזו — כל כישלון מחשל את לבו, מחזק את רצונו ומעורר בו משנה-מרץ ומשנה-מאמץ.

כראש משפחה דואג חרמוני לכל פרט ופרט בחיי המשפחה. הוא מצטיין ביחוד כאב-מחנך. הוא מחנך את ילדיו בדרכי העבודה והעזרה ההדדית, הן על דרך הדוגמה האישית והן במתן הדרכה, עצה והכוונה. תשומת-לב מיוחדת מקדיש הוא לבנו בכורו איתן, שהוא רואה בו שותף למפעלו וממשיך המסורת של משפחה עובדי-האדמה.

תקווה, אשת חרמוני, מצטרפת לבעלה לא רק כבת-זוג, אלא כשותפת פעילה במפעל ההתיישבות, מתוך הכרה והזדהות מלאה לאחריות. היא נושאת בעול של-שה תפקידים קשים: כבעלת המשק, כאם וכעקרת הבית. כבעלת משק היא משתתפת לא רק בעבודה, אלא שומה עליה לתכנן ולכוון את התוצרת בהתאם לצרכים של משק הבית. כאם מצטיינת תקווה בטיפול מסור בילדיה, בדאגה והשגחה קפדנית עליהם וביצירת תנאים נוחים מוכסימליים במצב של מחסור. וכעקרת בית — מפ-ליאים המצאותיה והצלחתה לקיים אורח-חיים תקין בתנאים הקשים הקיימים במקום.

בהיעדר בעלה מן הבית, נאלצת תקווה למלא גם את תפקידיו. כאן מתגלה בקי-אותה הרבה בכל העניינים, כושרה לארגון העבודה ועמידתה על המשמר. ברגעי סכנה אין היא מאבדת את עשתונותיה. באומץ-לב יודעת היא לקדם פני הסכנה, שולטת ברוחה ויוצאת בשלום מתוך הניסיונות הקשים שהיא מתנסה בהם.

שמחת החיים שחוננה בה יוצרת אווירה משפחתית רווית חדווה ומצבר-רוח מרומם, מעודדת ונוסכת רוח התלהבות ויצירה. ברגעי משבר יודעת תקווה לנחם, להרגיע ולעודד וכן — לתבל את דבריה בדברי הומור, המרענן כטל.

הכנסת האורחים היפה, לה זוכים כל מבקרי ביתה, מביאה לידי התפעלות ומגיעה לדרגת מאורע חגיגי.

ועל כולם — רב כוח סבלה של תקווה, היודעת לסבול בחשאי, להבליג ולהתגבר.

ב א י ת ן — הבן הבכור של חרמוני — מתגלמת דמותו של הדור השני במשפחת עובדי־האדמה. איתן מוצק בגופו ובנפשו. הוא מעורה באדמה, בטבע ובנוף. אל העבודה הוא מתייחס כאל דבר מובן מאליו, כחלק אינטגרלי מחייו. כבכור, מוטלת עליו גם האחריות לאחיו ולאחותו. הוא מטפל בהם, מחנך אותם ודואג להם במי־סירות רבה. בכל ענייני המשק הוא מגלה התמצאות, יזמה ובקיאיות. הוא נשמע לעצת האב ונוסע להשתלם בבית־ספר, ובחזרו — הוא ממלא תפקיד פעיל וחשוב במשק.

מבין הדמויות האחרות יש להזכיר את בן־ש ל מ ה — טיפוס מוזר של מתבודד, טבעוני ומעין נזיר ישראלי, הנווד ממקום למקום, עובד, נאמן לעקרונות, חי בבדידות ומת בבדידותו.

הערכים המחנכים ביצירה

- א) הזדהות עם המפעל החלוצי של "אנשי בראשית" — אבות החלוציות של ההתיישבות העובדת.
- ב) הכוח לעמוד בבדידות הגדולה, להיאבק עם מחבלים בידי שמיים ובידי אדם ולהחזיק מעמד.
- ג) ההתמדה והעקשנות כיסוד להיאחזות בקרקע והקמת ישוב בשממה.
- ד) גבורה אנושית ולאומית; חרמוני בונה לא רק את ביתו שלו, אלא גם את ביתו של העם השב לארצו.
- ה) היצירה וההגנה על הנוצר.
- ו) הכרת שכנינו הערבים, היחסים בינם לבין המתישב העברי, גורמי ההתקרבות וההתרחקות, הידידות והאיבה בחייהם.

המיוחד ביצירה

זהו ספר ההירואיקה העברית־ישראלית, אשר בו הונצח יסוד הראשוניות. ראשוניות זו משמשת סמל ומקור לכל מפעל התקומה בארץ, בחיי החומר ובחיי הרוח. ראשוניות זו הולמת את משאת נפשם של בני־הנעורים, השואפים ליצור מבראשית ולשנות מעשי־בראשית.

משום כך יש לקבוע את הספר "אנשי בראשית" בין ספרי היסוד של ספרות הדור־הצעיר.

נושאים לשיחה בכיתה

הקריאה כשהיא לעצמה מעניקה לחניך את הערכים החינוכיים, הכלולים בספר, והוא סופגם לתוכו וממזגם בנפשו. אולם, ראוי למחנך שיקדיש שיחה בכיתה לשם העמקה בספר והבלטת ערכו המעצב והמחנך.

נושאים לשיחה

- א) "השומר" ותקופתו.
- ב) פרשת ההגנה.
- ג) ניצני החלוציות.
- ד) דמויות "אנשי בראשית".
- ה) הדור השני להגשמה.

קריאה נונחית לכיתות ה-ו אריות בירושלים *

מאת : שמואל הופרט

בבר המצווה שלו מקבל יוסי מסבו, ה- מוכתר ר' אברהם, דף ובו כתב-חידה וזה לשונו: "אבדה בדרך-יסורים מול האריה. מוצא רכוש גדול יהי, לא נער. יפים לה שניים אריות, ובה סודי, הוא בתוכה. ב- הצלחה!" יוסי המאוכזב ממתנה זו של סבו, מוכן אף להשליך את הדף, אך בהש- פעת חברו יוצאים השניים לנסות ולפע- נח כתב זה. כך נקלעים הידידים להרפת- קה מרתקת, והתגמול המצפה להם לב- סוף הוא כפול ומכופל.

את העיון בספר ניתן לחלק לכמה נוש- אים בתחום העיצוב של הסיפור.

א. העלילה

הדיון בנושא העלילה דורש הבחנה בין סיפור המעשה (שניתן לשחזרו) לבין הי- סודות התיאוריים המרובים שבספר. (תי- אורי הווי, מקומות בירושלים, דמויות).

ב. הדמויות

כאן יש מקום למקד את הדיון באיזו מידה קיים בסיפור נסיון ל"עגל" את הד-

הבולגרי (עמ' 72—75), סגנונו של חובב הרהיטים מר נוי (עמ' 93—96) וסגנונם של הילדים יוסי ושמואל (עמ' 56—61).

ד. מתח והומור

מה הם היסודות היוצרים מתח בסיפור. (מתי, למשל, מתגלה לקורא, שהכורסה המסתורית אכן נמצאת במרתפו של סא- לח.) רמזים קטנים היוצרים מתח. חלר- מות. חששות.

פירוק המתח באמצעות יסודות הומור- ריסטיים. בדאי לבדוק את הקטע ההר- מוריסטי בו מתאר מר נוי (באריכות יתי- רה) את המכירה הפומבית של המערכת הסינית. תיאור זה נמסר בשעה ששורר

מתח רב ואיש אינו מעוניין לשמוע את סיפורו של מר נוי.

ה. ערכים חינוכיים (אנושיים ולאומיים) המתגלים בסיפור

חשיבותה של חברות (בין יוסי-שמואל- ויעל וכן בין המוכתר היהודי והחאג' הערבי). אהבת ארץ ישראל ואהבת ירר- שלים. (אסונו של ר' אברהם: בנו היגר ללונדון. ר' אברהם מנסה להשיב את הבן לירושלים).

היחסים בין בני עמים שונים, עדות שונות ובין ותיקים לעולם חדשים. חשי- בותה של התושיה והנסיון להתגבר על קשיים.

ג. סגנון השיחות.

האם ניתן להבחין בשפה המייחדת את הגיבורים? כדאי להשוות את סגנונם של אנשי הישוב הישן בירושלים (עמ' 20—22), סגנונו של הסוחר הערבי סאלח (עמ' 45—55), סגנונו של מושיקו הנגר

* כתב: שמואל הופרט, צייר: יוסי שטרן, הוצאת מסדה, 1973.



החנוריה, הינשוף וכל השאר *

מאת : ירדנה הדס

ארבעה עשר סיפורים מכיל הספר "החנוריה והינשוף השחור", והאוסף כולו קרוי על שם האחרון שבהם. מרביתם עוסקים בטבע : בחי, בצומח ובדומם.

מזיגה מעניינת לפנינו : מחד גיסא — הגשת מידע על הטבע בדרך של דיוק מירבי. הילד הקורא לומד מהי פקעת של רקפת, מהו סדר החיים בכוורת ומה מראהו של קר־הפשוט. מאידך גיסא — אין הילד לומד טבע בלבד או במודע.

העלילות מוגשות לו בדרך ההאנשה, הן מצמיחות כנפיים וממריאות על כנפי הדמיון.

נתיבי הסיפורים הם אחידים למדי. מספר המוטיבים, השולטים בספר, אינו רב ויש בכך משום הקניית הרגשת נוחות ומשפחתיות לקורא הצעיר.

מוטיב הגדילה והצמיחה מאכלס את חלקם הגדול של הסיפורים : **אזני**, הארנב הקטן, אינו נשמע להוריו, המצווים עליו לא לצאת לבדו מן הבית. עם גדילתו מת־עוררת בו הסקרנות. ניעור הדחף לצאת — והוא משלם על כך בחירותו ("מעשה במשפחת ארנבים").

פיל־פילון לומד — ללא הצלחה — לשיר בלא שגיאות, מנסה לגבור על פחדים שונים, ולומד מן הנסיון, כי ביער שולט הכח. ("הפיל והאריה").

הפשוטים הקטנים בוקעים מן הביצים ומתחילים להכיר את העולם. שנים מהם עוזבים את קר־ההורים למועד, שקבע הטבע, ומקימים להם משפחות משלהם. הש־לישי, "**החולמן**", ירא מפני העצמאות.

* דשא מיכאל, החנוריה והינשוף השחור, מסדה 1975.

"...והפך גם הוא לפשוט מגודל למדי. אך קשה מאד היה לו להיפרד מקר־הוריו, שכן פחד לצאת לעולם הגדול ולבנות קן לעצמו.

אך הגיע יום וההורים לא נתנו לו עוד להיכנס לקנם וגערו בו בכעס : לך ובנה לך קן לעצמך. ראה, לשני אחיך יש זה כבר קנים משלהם ואף גוזלים יש להם, ואלו אתה עודך חולם ודבוק אלינו, כאילו היית גוזל בעצמך. האינך מתביש ?!"

רצונכם, הרי לפנינו חבלי־גדילה קשים של בר־עוף קטן וסימפאטי, הירא מפני היציאה לעצמאות. רצונכם — אתם יכולים להבין את העלילה כסיפורו הטראגי־קומי של רווק מזדקן, הדבק בסינורה של אמו בעל כורחה ושלא בטובתו. הסיפור מסביר פנים למסכן זה — ומסדיר לו חיי אושר והתגברות על העכבות שלו. ("מעשה בשלושה פשוטים"). **מוטיב הויכוח** אף הוא מצוי בסיפורים רבים שבספר. עתים הוא מתפתח לתחרות של ממש. עתים הוא מעוגן בתחום ההתנצחות "אקדמית", כמעט.

הרקפת הענוגה, העיקבית והנבונה, מתוכחת בעדינות עם הפטריה הבוטחת בעצ־מה, הפזיזה והיהירה. הפטריה ממהרת לצמוח. היא סונטת ברקפת על איטיותה ועל מראיה ("אך כמה משונה את, גברת רקפת !... אינך עומדת זקופה וכאילו חסר בך משהו... איזה מין פטריה את ?"). דבריה מעידים על חוסר הסובלנות ועל האגר־צנטריות שלה.

ואילו הרקפת —

"הרהרה זו לעצמה : מה החיפזון הזה ?... הלא **טוב לצמוח לאט ובזהירות** ולשמור חלק מן הכוח בתוך הפקעת שבאדמה".

יפה התייחסותה של הרקפת אל הפטריה, לאחר שמתברר שדרכה של זו האחרונה אינה דווקא הטובה והשקולה.

"ופתאום ניתקה רגלה מן האדמה ואמא פטריה התהפכה על צידה.

למראה זה נתקפה הרקפת בצער ודמעות נראו בקצות עליה הירוקים — חומים..."

חשוב, כי יפנים הקורא הצעיר את התמונה הזאת. הרי הרקפת היא המנצחת — ועם זאת אין בהתנהגותה מתרועעת הנצחון ומן השמחה לאיד ("הרקפת והפטריה").

מוטיב הויכוח וההתנצחות מצוי אף בסיפור "הנורית הכתומה והפרפר הכחול". ההתנצחות — אחותה של ההתפארות היא. יש בה מן הכיעור. אין המספר אומר זאת מפורשות. הוא משיח לפי תומו :

"ראו, כמה יפים אנו !" — קראה נורית גנדרנית אחת. אין עוד אדומים כמונו בין כל הפרחים אשר בארץ !"

מדברי ילדים על קריאתם

אני אתגבר / דבורה עומר

הספר שהתרשמתי ממנו במיוחד, הוא "אני אתגבר" של הסופרת דבורה עומר. הספר כתוב בגוף ראשון בצורה אישית מאוד, עד כי נדמה היה לי, שהסופרת יושבת לידי ומגוללת לפני את קורות חייה האומללים והקשים.

הסיפור אודות הנערה הנשותקת כמעט כולה, פרט למוחה שנשאר צלול במיוחד, הסיר שינה מעלי מספר לילות.

מסירותה של אמה של גילה לאורך כל תקופת חייה הראשונה של הבת, היא מסירות והקרבה מדרגה ראשונה.

לאם כזו מגיע פרס אם השנה.

יתכן מאוד שהספר נגע ללבי גם בשל העובדה, שאמי אחות בבית-חולים, והיא מספרת לי על מקרים יוצאי-דופן, אך מייפה תמיד את הסיפור, ואינה נכנסת לפ-רטים קטנים כמו בספר שלפנינו. לכן, כאשר קראתי את הספר היתה התרגשות גדולה.

אורלי פרי הר,

כתה ו, בית-ספר א. ד. גורדון,
גבעתיים.

בן המלך והעני / מרק טויין

קראתי את הספר: "בן המלך והעני", של הסופר המפורסם מרק טויין. אני אוהבת את סגנונו וצורת כתיבתו של סופר ידוע זה. בספר מסופר על ילד עני ועל נסיך שנולדו באותו זמן. הילד העני חלם להיות מלך. הנסיך השתעמם בארמון ורצה לצאת ממנו. יום אחד החליפו העני והנסיך את תפקידיהם, וכאן מתאר הסופר בצורה יפה מאוד את תלאותיו של בן המלך ואת מחשבותיהם של כל האנשים בארמון, שחשבו את בן-המלך למשוגע בשל טענתו שאין הוא המלך. גם הנסיך האמיתי, כשטען שהוא מלך, נראה משוגע בעיני אביו של הנער העני, שחשב אותו לבנו...

לשניהם לא האמינו, כי שניהם דיברו אמת.

"...ואולם נורית אחת צעירה... אמרה בלבה. 'לא יפה להתפאר, וגם אין זה כלי-כך יפה... והחליטה בליבה... להיות אחרת'."

היא, האחרת, נעשית ידידה נאמנה לפרפר השונה בחבורה, הדהוי על שום צבעו. "והנוריות האדומות עמדו מסביב והביטו בקנאה אל הנורית הכתומה, שכל-כך לעגו לה קודם, ומרוב קנאה כמעט התפקעו."

דברי-המוסר מושמעים בפי הנורית — ובתור שכאלה הם לגיטימיים ואינם פוגעים בטעם הטוב, כי אינם גולשים למדרגת הטפה ("הנורית הכתומה והפרפר הכחול").

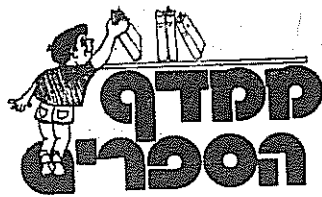
הנה כי כן, נשמר הסיפור מפני פגיעות אפשריות ביופיו — ועם זאת הוא מחנך — בעקיפין — ליופי אנושי.

מוטיב האור כסמל הטוב אף הוא מצוי בספרנו. במיוחד מגיע הוא למיצויו בסי-פור, החותם את הקובץ ("החמריה והינשוף השחור"). החמריה הקטנה — כוחה גדול: היא המזמנת והמזמינה את האור לעולם. שירתה היפה ושחרת-הטוב — היא המזריחה את השמש. הינשוף השחור, העושה מעשיו האכזריים באפלה, מתנכל לה וחוטפה על מנת לטרוף אותה ולחסל את הטוב.

ההצלה באה בזכות קטני-עולם, בעזרת אומץ לבם. הריעות הטובה היא המסלקת את הרשע. היא המכה אותו מכה גדולה וניצחת.

ראוי הספר לחיבה ולהערכה. אין הוא מתימר להיות יצירה גדולה וחשובה. אך הוא בהחלט קובץ קריא, חביב, מחנך ומהנה.

והרי ההנאה שבהשמעת הסיפור ובשמיעתו היא עיקר.



לכיתות הנמוכות

כתבו : גלוריה פטריק וג'ואן הנסון.
הוצאת ניצנים, 1976, מנוקד.

סידרה בת שלושה ספרים המיועדים לפעוטות ולבני הגיל הרך (שלוש, ארבע). גם בסידרה זו, כמו בספר שהוצג לעיל, תופש האיור חלק מרכזי ועיקרי. הטקסט רק מציג את נושאי האיור על-פי עקרון של הצגת חלקים היוצרים תמונה משר- לבת ושלמה. לדוגמא : תמונה א' — הנה עכבר ארוך זנב. תמונה ב' — הנה בית עם אשנב. תמונה ג' — הנה עכבר ארוך זנב מביט מן האשנב. כך מתרבים מרכיבי התמונה דרך הצטרפותה של חיפושית וכו'.

**בחיך הטבע,
צבעים צבעים,
השמש שלנו.**

כתב : אוריאל אופק,

הוצאת עופר, 1976, מנוקד.

שלושה ספרונים מתוך סידרה רחבה יותר של ספרים בעלי כריכה רכה המיועדים לפעוטות להקראה ולבני שש לק-ריאה.

קטחל וקטצהב.

כתב : לאו ייני,

הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1976.

ספר המתאים לילדים בגיל הרך, שבו מרכזו עומד האיור. אין זה איור מקובל של דמויות, נופים וכד', כי אם כתמי צבע שונים ומיזוגם באופנים שונים. הטקסט מספר על שני חברים, קטחל וקטצהב, אשר יצאו לשחק יחד, והיותם יחד מיזג את הכחול והצהוב לירוק. כך אין הם מזוהים על-ידי בני משפחתם, כששבים הביתה. אך לאחר שההורים מבינים בד-רך אמפירית, מדוע השתנו צבעיהם של הבנים, מזוהים אותם, ושבה השמחה למ-עונם.

הסיפור הומחז ע"י תיאטרון לילדים, וניתן לו השם "סיפור בצבעים".

הנה מה טוב לדוב.

הרה: אסתר ענר בעקבות גלוריה פטריק. איירה : ג'ואן הנסון.

הנה אסתר, עם החבר על הגדר,
השד אינו נורא כל-כך.

בספר זה מתאר הסופר בצורה יפה מאד הרגשות ורגשות. כשקראתי את תאור בית המלכים לעומת תאור שכונת העניים (כלומר העושר כנגד הדלות), חשבתי הרבה על החיים ועל המציאות וגם על הידידות האמיתית.

עדי בן-שלמה,

כתה ו, בית-ספר א. ד. גורדון,

גבעתיים.

אמא עשרה / דבורה עומר

הספר מצא חן בעיני בעיקר בגלל עצם הרעיון שבו : תאור חיים של משפחה ובה שלושה ילדים בגיל העשרה.

בספר נפתרות כל הבעיות של הגיל הזה. מתגלות תופעות, שלא תמיד נעימות במיוחד. הספר מצא חן בעיני מפני שהמסופר בו לקוח מחיי היום של כל נער או נערה בגיל העשרה.

הסיפור נאמן למציאות ואיננו דמיוני. אני מאמינה לכל מה שמסופר בו, כי זה קורה או יכול לקרות לכל אחד מאיתנו.

אילת רון,

כתה ו, בית-ספר א. ד. גורדון,

גבעתיים.

בן-חור / ל. וולס

הסופר מתאר בכשרון רב את עלילותיו של בן-חור, נער עברי, הנאשם בנסיון לרצוח את הנציב הרומאי ומושלך לבטן האניה, כעבד עולם, לכלות שנותיו בחתירה במשוט. שנות העבדות בבטן האניה רק חישלו את גופו ואת רוחו. הוא החליט לנקום ברומאים, שגזלו את אמו ואחותו ומדכאים את בני עמו. כשחזר למולדתו, נקם את נק-מתו במסלה, הרומאי שהרע לו מאד, ולאחר מכן אירגן את המרד ברומא האדירה.

ספר זה נגע ללבי, כי אפשר למצוא בו גם מתח, גם דימיון וגם אמת.

פעמים רבות נדעזעתי ממעשי הרומאים, פעמים רחמתי על בן-חור, ובסוף הסיפור, כשיצא למרד ברומאים, נעצבתי כשקראתי את תאור פרידתו מאחותו.

זהו ספר יפה, המעביר אותנו אל שלטון הרומאים בארץ.

רני פחטר,

כתה ו, בית-ספר א. ד. גורדון,

גבעתיים.

הספרון ב"חיק הטבע" מציג בפני הקורא הצעיר את ידידיו בעלי החיים, סימני נים פיסיולוגיים ואורח חיים האופייני לכל אחד מהם. דרך עיון ב"צבעים צבעים" נפגש הקורא הפעוט עם הצבעים והופעתם בטבע המוכר לו ובחיי היום יום שלו. על סגולותיה של השמש וערכה הרב לאדם ולצומח מסופר ב"השמש שלנו", שאף הוא ספרון מהנה לבני הגיל הרך. כל שלושת הספרונים מלווים באיורים צבעוניים.

תפו ופזזה.

כתב: ס. יזהר, ציירה: נעמי סמילנסקי, הוצאת ספרית פועלים, 1976, מנוקד. תפו ופזזה הם שני תפוזים, שהכירו זה את זה, כשהם מתנדנדים בנחת על עץ נטוע אי-שם בפרדס. מכאן ואילך אין דרך השניים נפרדת, והם מקווים לצאת יחד למסע הארוך אל מעבר לים, מקום אליו מגיעים ארגזי ההדרים. פזזה היא ה"תפוזית" היפיפיה, ותפו הינו המחזר הנלהב. השניים ניתקים זו מעל חברה ברגע האחרון לפני הטענת הארגזים על האוניה. רעיון האנשת זוג תפוזים וסיפור א-הבתם עשוי לעניין את הקוראים הצעירים, אך יתכן, כי השפה נמלצת מדי וקשה עבורם.

אני אוהב להריח.

כתבה: שולמית הר-אבן, ציירה: עדנה גבעוני שלזניאק, הוצאת ספרית פועלים, 1976, מנוקד. ששה-עשר שירים הכתובים מנקודת מבטו של ילד ועוסקים בנושאים מנוש-

אים שונים; הבית, הריחות השונים שבבית, מחטים ה'הולכות לאיבוד' לאמא ואולי גמדים נוטלים אותן בלילה, בני, "החבר הסודי" שעושה את כל הדברים שאסורים על הילד ועוד שירים וחרוזים חביבים וקרובים לילד. מתאים לגיל הרך להקראה ולבני ה-כיתות הנמוכות לקריאה.

לכיתות הבינוניות

הגמד ספורון וסבא אלכסנדר

כתבה: טובה הרשקוביץ, צייר: גלי הוס, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1976, מנוקד. הגמד ספורון, אשר מעשיותיו נתפרסמו בקובץ קודם בשם "מפנקסו של הגמד ספורון", ממשיך להביא בפני הילדים סיפורים ומעשיות שונים. לגמד ספורון ידיד ותיק, הלא הוא סבא אלכסנדר, אשר שניים מן הסיפורים מדברים בו: "ההפתעה של סבא וסבתא" ו"מזל טוב לסבא אלכסנדר". הגמד מעיד על עצמו כי "קוראים לי ספורון, ואני גמד וגם קוסם. כנפים לי, עפרון פלאים ופנקס קטן, ואני מתעופף לי בין ילדים ורושם סיפורים שאותם אני מספר לכם..." הסיפורים שודרו ברדיו במסגרת התכנית "לאם ולילד".

רם רימון ותעלולים המון.

כתב: אברהם נווה, ציירה: אלישבע לנדאו, הוצאת עמיחי, 1976, מנוקד. סיפור תעלוליהם של רם רימון וילדי שכר נתו מובא בפרוזה חרוזה, ומתאר חבורת ילדים בעלי יוזמה הפותחים בית-מלאכה

לאופניים כדי להוריד מחירי תיקון האופניים, מארגנים מבצע נקיין ועוד. העלילות עשויות לעניין ילדים בני הכיתות בינוניות, אולם החריזה המאורצת לעתים, יוצרת הבדלי סגנון הצורמים לקורא הצעיר והמבוגר גם יחד.

לכיתות הגבוהות

אל עצמי

כתבה: גלילה רוך-פדר, הוצאת מילוא, 1976. הרגשותיו, ההרוריו ועלילותיו של ילד חבורת-רחוב, בן למשפחה הרוסה, הגדל במשפחה אומנת מסורה ואמידה. הנושא של חיפוש זהותו העצמית מורעלה בצורה מעניינת. המחברת השכילה להעלות גם את החיוב בסביבה הנחשלת, בה צמח הילד וגם את השלילה שבחברה המבוססת החיה בעושר.

קורות כיתה אחת

כתב: בנימין טנא. ציירה: רות צרפתי, הוצאת עם-עובד / דן חסכן, 1976. סיפורה של כיתה ח' בבית-ספר יהודי בפולין. העלילה מתרחשת בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה. הסיפור כתוב מנקודת מבטו של תלמיד

המספר על ההתרחשויות, שקרו לו או היה עד להן, בבית ובבית"ס. המאורעות המשמעותיים בחייו, בחיי החברה, ביחסים בין המורים והתלמידים מתוארים בצורה דרמטית. למרות שהעלילה מתרחשת בפולין של סוף שנות השלושים הנושאים קרובים לעולמם של נערים בארץ, והספר ייקרא עליהם בעניין רב.

ילדה שגדלה

כתבה: נעמי ושניצר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1976. סיפורה של חיהלה, נערה, שעזבה את בית-הוריה והצטרפה לפנימיה לנערים ונערות. החיים בפנימיה, היחסים בין המזריק והחניכים, היחסים בין ילדי הפנימיה לבין עצמם מתוארים על-ידי חיהלה, המספרת בגוף ראשון. החיים בבית הוריה, שנים שייזכרו לדראון בעיני הילדה, מוארים בצורת "פלשבק" תוך כדי תאור חוויותיה ורגשותיה בהווה, בזמן שהייתה בפנימיה. יחס ההורים כלפיה מתואר כאכזרי וכמעט סדיסטי. אך יש ילדים, שאיתרע גורלם, והם גדלים בבתים כאלה. ועל ילדים אלה והדומים להם כתבה נעמי ושניצר בספר, שללא ספק יתקבל בעניין רב בקרב הקוראים הצעירים.

משוט בעולמו

מערכת ספרות ונוער

מברכת את

הסופר אוריאל אופק והציירים אראלה הורוביץ ואורי שולביץ
לקבלת עיטור הכבוד ע"ש ה. כ. אנדרסן

פרס אנדרסן לספרות ילדים

בימים אלה נתבשרנו, כי ועדת-השופטים לפרס-אנדרסן 1976 המליצה לכלול בין רשימת מקבלי עיטור-הכבוד על-שם הנס כריסטיאן אנדרסן גם את הסופר אוריאל אופק ואת הציירים הישראליים אראלה הורוביץ ואורי שולביץ (השוהה עתה בארצות-הברית).

פרס אנדרסן, שהוא מעין "פרס-נובל" בין-לאומי לספרות-ילדים, נוסד בשנת 1956 על-ידי המועצה הבין-לאומית לספרות-ילדים (IBBY) שמקום מושבה בשווייץ, ביוזמתה של הסופרת והעסקנית רבת-הזכויות ילה לפמן. בתקנון המועצה נאמר, כי הפרס — מדליית-זהב — ניתן אחת לשנתיים לסופר, שמכלול יצירותיו מהווה תרומה ראויה לציון בתחום ספרות-הילדים הבין-לאומית. לצד חתן-הפרס ממליצה ועדת-השופטים גם על כמה סופרים לילדים — סופר מכל ארץ — לרשימה של מקבלי עיטור-כבוד. מאז שנת 1966 מוענק פרס-אנדרסן גם לצייר, על תרומתו האמנותית-האסתטית בספרות-הילדים.

1. ביוגרפיה של ילה לפמן נדפסה באנציקלופדיה לספרות ילדים "עולם צעיר" מאת אוריאל אופק (עמ' 410). פרטים על המועצה הבין-לאומית לספרות-ילדים ראה: "ספרות ילדים ונוער" א, עמ' 67.

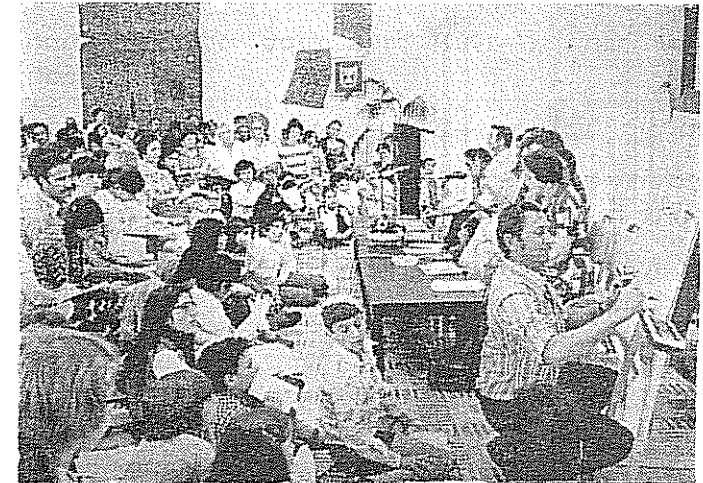
ואלה הסופרים שקיבלו את פרס-אנדרסן מראשיתו:

- 1956 — הסופרת האנגליה אלנור פארז'ן (1881—1965); וכן ילה לפמן (מדליית-כבוד).
- 1958 — הסופרת השוודית אסטריד לינדגרן (1907—), מחברת "בילבי" ("גילגי").
- 1960 — הסופר הגרמני אריך קסטנר (1899—1974), בעל "אמיל והבלשים".
- 1962 — הסופר האמריקני-הולנדי מיינדרט דה-יונג (1906—).
- 1964 — הסופר הצרפתי רנה גיו (1900—1969), מחבר "חיות-הפרא יחידי".
- 1966 — הסופרת הפינית טובה יאנסון (1914—), מחברת "עמק החיות המוזרות".
- 1968 — הסופר הגרמני גיימס קריס (1926—), מחבר "מגדלור על צוק הסרטנים".
- 1970 — הסופר הספרדי חוזה מריה סאנצ'ס-סילוה (נולד 1911), והצייר-המעבד הצ'כי יז'י טרנקה (1912—1969).
- 1972 — הסופר האמריקני סקוט או'דל (1902—), מחבר "אי הדולפינים הכחולים".
- 1974 — הסופרת השוודית מריה גריפה (1923—), מחברת "הוגו וז'וזפין".
- 1976 — הסופר הדנית ססיל בדקר (1927—), מחברת סידרת-סיפורים מהר-ללת בשם "סילאס", והציירת הסובייטית טאטיאנה מאוריינה.
- בין מקבלי עיטור-הכבוד לשנה זו יוזכרו: המשוררת הרוסיה אניה בארטו, הסופרים א"ב ווייט (ארה"ב), אלאה איזבל בורנמאן (ארגנטינה), אוטו הופמאן (צ'כיה) ועוד. מבין הציירים הידועים יוזכרו: אנג'ליקה קאופמן (אוסטריה) ויאנוש גראביאנסקי (פולין).

נופגש בין סופרי-ילדים ותלמידים

מאת : פנינה קרון

במדינות רבות בעולם נהוג לקיים מדי שנה אירועים מיוחדים לציון "יום הילד". השנה, זו הפעם הראשונה בישראל, החליטה ועדה המורכבת מנופים שונים בתחום החינוך והתרבות בארץ, ובחשור



תה של הגב' נינה קציר לארגן שבוע תמים המוקדש לילדים. אחד האירועים המרכזיים והמעניינים ב"שבוע הילד" היה, ללא ספק, מפגש שהם בחוגי ספרנות בירושלים ומוחצה לה, וילדים שזכו על כתיבת חיבורים מצטיינים או עבודת ספרנות בבתי-הספר השונים בארץ.

גם המגזר הערבי שלח נציגיו; תלמידי נבחרים הגיעו מנצרת, טייבה וישרו בים ערביים אחרים, ואפשר היה לראות בהתכנסותם של הילדים, בני לאומים שונים, תחת קורת גג אחת בבית נשיא המדינה בבירה, אירוע המבשר נדבך נוסף לגשר המיוחל בין שני העמים היושבים בארץ.

לאחר דברי-הברכה שנשאה הגב' קציר, החלו הסופרים, זה אחר זה, להציג עצמם בפני התלמידים: מי בקריאת יצירה קצרה מיצירותיו, ומי בהבאת פרטים ביאוגרפיים מעניינים.

יהואש ביבר קרא את "פירות הזהב" מתוך "גגות אדומים", ומעניין היה לשמוע את ההתלחויות מסביב: "הוא קורא יפה ז", ו"אם הלא קורא כך, אז בטח כך צריך לקרוא, שהרי הוא הסור פר..."

מירה מאיר קראה את שירה "שעה בין ירוק לסגול" מתוך: "אני אוהב לצ"ייר", שיר עליו העירה, כי כתבתו בעקבות ציור של נחום גוטמן, ממנו נתרשמה מאוד.

משה בן-שאול חרג מן השורה, שעה שוויתר על קריאת קטע מיצירתו, בטענה, כי "יצירותי ארוכות כולן", וריתק את השומעים, הילדים והמבוגרים כאחד, ב"אפיזודות מאלפות מילדותו שבירושלים. קשה שלא להזכיר את סיפורה העצוב של האשה המוזרה, "המשוגעת", אשר חילקה עוגות קרם, תאוה לעינים, ל...חתרלים רעבים. זו האשה שנרדפה על-ידי הילדים, נתגלתה מאוחר יותר כמשוררת

הנודעת אלה לסקר-שילר, אותה אף הזכיר בסיפורו "הפסנתר הכחול של הגברת יונגר".

הסופר הערבי **מוסטפא מוראד** קרא את סיפורו "אלעריב" בפני אלה השומעים ערביים, וא. אגסי קרא את תירגומו לסיפור — "הזר".

שיר שעדיין לא ראה אור בשוקי הספרים, היה שירו של **ע. הלל** "הכי הכי הכי", אותו קרא המשורר בפני התלמידים, וקצת ביאוגרפיה שמעו גם מפיה של **דורותי עומר**.

האחרונה שהביאה מפרי עטה היתה **אסתר קל**, שקראה מתוך "רסיסים".

הפליא לעשות הצייר שמואל כץ, אשר ליווה כל סיפור במיכחולו המהיר, ותוך דקות ספורות הוצג בפני הקהל המשתאה ציור מוגמר, שנושאו תואם את שופר מתוך הכתב או מתוך זכרונות.

בחלק האחרון של המפגש, נטלו הילדים חלק פעיל והמטירו שאלות רבות על קבוצת הסופרים.

שאלה שנראה, כי מטרידה מאוד את קהל הקוראים הצעירים, שכן חזרה בו-ריאנטים שונים, היתה אודות האוטנטיות שבסיפורים והקשר האישי-ביאוגרפי של הסופר אל המתרחש. וכביטוי הילדי: "האם זה קרה באמת?"

הילדים, שעתיים מעסיק אותם בבחינת "מה אהיה לכשאגדל" התעניינו, מה רצו הסופרים להיות כשהיו קטנים. אסתר קל העידה, כי הפצה להיות שחקנית, ואת הפיצוי לשאיפה שלא נתגשמה, מר

צאת בקריאת יצירותיה, ומשה בן שאול הפתיע כשסיפר כי חלם להיות לוליינ בקרקס, ותשוקה חבוייה זו מפעפעת גם מתוך סיפוריו "לונה פרק בירושלים" ועוד. וכדאי לסיים את תאור המפגש בשאלה ודאי לסיים את תאור המפגש בשאלה שאף חתמה את סידרת השאלות. ילד שאל את ע. הלל: "איך אתה יכול להר- גיש כילד בתור מבוגר?" וע. הלל השיב: "כשהייתי קטן, רציתי להיות גדול. וכש- גדלתי, התברר לי שנשארתי קטן. ולכן אני כאן".

הכיהכיהכי

ע. הלל

ה כ י ק ל

להשיג את סבא — בריצה.
ואת סבתא — בקפיצה.
ככה סתם, לתת עצה.
אבל באמת, הכי קל זה — נוצה!

ה כ י ק ש ה

מבלי שירגיש, לעשות קשר בזנב עכבר.
בלי ספל, לשתות נהר
להזיז הר.
אבל הכי קשה זה לא לחייך כשדודי שמחה שר!

ה כ י ע צ ו ב

במוצאי שבת.
כשעצווע חדש נאבד.
כשיורד גשם בט"ו בשבט.
אבל הכי עצוב זה כשאני נשאר לבד.

ה כ י פ י ח ס ה

זבוב במרק.
בלבן — חרק.
עכבר חולה ולא מסורק.
אבל הכי פחסה זה ג'וק, שבעברית צחה נקרא מקק!

ה כ י נ ו ר א

דובי באף
קרום בחלב
חשעה באב.
אבל הכי גורא — זה עקיצה של עקרב!

ה כ י מ ס ו כ ן

להתקרב יותר מדי לכלוב של נמרים.
לתקוע חשמלי — לתקוע מסמרים.
לשחק בגפרורים.
אבל הכי מסוכן זה להעיר איש סהרורי!

ה כ י נ ע י ם

ללקק ארטיק-לימון, חמוץ.
עם סבא וסבתא לבקר, בקיבוץ.
ככה סתם לרוץ.
אבל הכי נעים זה בחורף, בלילה, להתכסות בשמיכה כשיורד גשם בחוץ.

ה כ י מ ת ע צ ב ן

כלב. כשחתול מילל.
לפני ל"ג בעומר. הקבלנים יואל, בריאל, בצלאל...
אחי הגדול. כשאני שואל.
אבל הכי מתעצבנת זאת אמא. כשאני לא אוכל.

ה ת ו כ ן

עיון ומחקר

3 הפסיכולוגיה של סיפור התבורה — רמי בר גיורא

דמויות

אחד מאנשי בראשית — לאליעזר שמאלי בן ה-75 —

7 אוריאל אופק

14 שעות של קורת רוח — אליעזר שמאלי

18 אליעזר שמאלי — המורה והידיד — גיורא זייד

19 הייתי מבני היורה — יצחק רבין

21 דברי סופרים על אליעזר שמאלי

23 מאמרים ועיונים על א. שמאלי — רשימה בבליוגראפית

26 חוויית הקריאה — הביא לדפוס: א. זהבי

גתודה

28 קריאה מונחית — אנשי בראשית — שמואל נבון

32 קריאה מונחית — אריות בירושלים — שמואל הופרט

ביקורת

34 על החמריה והינשוף וכל השאר — ירדנה הדס

37 מדברי ילדים על קריאתם

ממדף הספרים

39 סקירת ספרים לכיתות נמוכות, בינוניות וגבוהות

משוט בעולמנו

42 פרס אנדרסון לספרות ילדים

44 מפגש בין סופריילדים ותלמידים — פנינה קרון

46 הכייהכייהכי — ע הלל

49 שמות המאמרים באנגלית

ה כ י ז י פ ת

כשנדחקים בתור.

אם יש "ברוגז" ולא יודעים איך לגמור.

הכי מתעצבן

שפריץ של ירוקת החמור.

אבל הכי זיפת זה לשכב חולה כשבחזין אביב, ושבת, וקול התור...

ה כ י ט ר ל ל

ג'ירף שמאמין שאבא שלו — נמר ואמא שלו — גמל.

זרת שאומרת: קצת אשמין ואוכל,

ואהיה אגודל.

אבל הכי טרלל זה דודי שמחה שעושה לו

סנדביץ מוזג סנדלים בחרדל.

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN AND YOUTH LITERATURE

No. 8

June 1976

18 King David St.

Jerusalem

SUMMARIES

The Psychology of the Group as Protagonist	<i>Rami Bar-Giora</i>	3
One of the Founders: Eliezer Smoli at 75	<i>Uriel Ofek</i>	7
Hours of Pleasure	<i>Eliezer Smoli</i>	14
Eliezer Smoli: Teacher and Friend	<i>Giora Zeid</i>	18
I was One of "Bnei Hayore"	<i>Uitzhak Rabin</i>	19
Writers about Eliezer Smoli		21
Bibliography of Articles on Eliezer Smoli		23
The Experience of Reading	<i>Alex Zahavi</i>	26
Directed Reading: "Anshe Bereshit"	<i>Shmuel Navon</i>	28
Directed Reading: "Aryot Beyerushalayim"	<i>Shmuel Huppert</i>	32
The Warbler and the Owl and All the Rest	<i>Yardena Hadas</i>	34
Children's Impressions on Their Reading		37
<i>From the Bookshelf</i>		39
The Anderson Prize for Children's Literature		42
Meeting between Writers and Pupils	<i>Pnina Kron</i>	44
"Ahi-Ahi-Ahi"	<i>Omer Hillel</i>	46

